

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Тема: «СПАДОК ФІЛОСОФІЇ ЗИГМУНДА ФРОЙДА: ВПЛИВ НА
ЄВРОПЕЙСЬКЕ МИСЛЕННЯ ХХ-ХХІ СТ.
(ГЕРМЕНЕВТИЧНА, АНАЛІТИЧНА ТА СОЦІАЛЬНО-КРИТИЧНА
ФІЛОСОФСЬКІ ТРАДИЦІЇ)»

Виконав: студент IV курсу

група ОФЄ-42

Спеціальність: 033 Філософія
(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Європейські студії

Золотар О.Л.

Керівник Романов І. Ю.

Рецензент Фісун О.А.

Підсумкова оцінка: за національною шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № _____ від « _____ » червня 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Золотар О.Л. «Спадок філософії Зигмунда Фрейда: вплив на герменевтичну, аналітичну та соціально-критичну філософські традиції» – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Кваліфікаційна дипломна робота за спеціальністю 033 «Філософія». – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2025.

У дослідженні здійснено комплексний аналіз впливу психоаналізу Зигмунда Фрейда на три основні філософські традиції XX–XXI століття: герменевтичну, аналітичну та соціально-критичну. Обґрунтовується, що ідеї Фрейда стали випускатися теоретичними підґрунтями для формування сучасної герменевтики, зокрема в контексті концепцій П. Рікера та Г.Г. Гадамера, які розглядали психоаналіз як одну з моделей інтерпретації. Досліджено особливості сприйняття психоаналізу в аналітичній філософії, де він піддавався критиці, але водночас інтегрувався в дискусії щодо природи мови та свідомості (Г. Райл, Л. Вітгенштейн). Аналізується застосування психоаналітичних ідей у соціально-критичній традиції, зокрема у Франкфуртській школі, де вони використовувалися для пояснення механізмів суспільного контролю та формування ідеології (Т. Адорно, Г. Маркузе).

Теоретичною основою дослідження стали праці З. Фрейда, а також роботи представників вище зазначених філософських напрямів. Основні результати роботи полягають у систематизації підходів щодо психоаналізу в межах різних філософських традицій, виявлених його трансформаціях та сучасному значенні в гуманітарних науках.

Ключові слова: психоаналіз, Фрейд, герменевтика, аналітична філософія, соціально-критична теорія, Франкфуртська школа, несвідомість, інтерпретація, критика ідеології.

Структура і обсяг. Дипломна робота складається з вступу 3 розділів, висновків, списку використаних джерел – 32 джерел, таблиць – 7.

ANNOTATION

Zolotar O.L. «The legacy of Sigmund Freud's philosophy: influence on hermeneutic, analytical and socio-critical philosophical traditions» – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Qualification thesis in the specialty 033 “Philosophy”. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2021.

The study carried out a comprehensive analysis of the influence of Sigmund Freud's psychoanalysis on the three main philosophical traditions of the 20th–21st centuries: hermeneutic, analytical and socio-critical. It is substantiated that Freud's ideas began to be used as theoretical foundations for the formation of modern hermeneutics, in particular in the context of the concepts of P. Ricoeur and G.G. Gadamer, who considered psychoanalysis as one of the models of interpretation. The peculiarities of the perception of psychoanalysis in analytical philosophy are investigated, where it was criticized, but at the same time integrated into discussions about the nature of language and consciousness (G. Ryle, L. Wittgenstein). The application of psychoanalytic ideas in the socio-critical tradition is analyzed, in particular in the Frankfurt School, where they were used to explain the mechanisms of social control and the formation of ideology (T. Adorno, G. Marcuse). The theoretical basis of the study was the works of S. Freud, as well as the works of representatives of the above-mentioned philosophical trends. The main results of the work are the systematization of approaches to psychoanalysis within the framework of various philosophical traditions, its revealed transformations and modern significance in the humanities.

Keywords: psychoanalysis, Freud, hermeneutics, analytical philosophy, socio-critical theory, Frankfurt School, unconsciousness, interpretation, criticism of ideology.

List of student publications:

Structure and scope. The thesis consists of an introduction, 3 chapters, conclusions, a list of sources used – 32 sources, tables – 7.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОАНАЛІЗУ ЗИГМУНДА ФРОЙДА.....	6
1.1. Основні поняття психоаналізу: несвідомість, сновидіння та структура психіки...6	
1.2. Розвиток теорії психоаналізу: ключові праці Фройд.....	11
1.3. Вплив психоаналізу на філософське осмислення свідомості та несвідомого.....	20
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2	
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПСИХОАНАЛІЗУ ЗИГМУНДА ФРОЙДА У ФІЛОСОФСЬКІ ТРАДИЦІЇ.....	24
2.1. Герменевтичний підхід у психоаналізі: інтерпретація текстів і символів.....	24
2.2. Аналітична філософія та її діалог із психоаналізом.....	33
2.3. Критика та адаптація ідей Фройд у філософській думці ХХ століття.....	35
Висновки до розділу 2.....	37
РОЗДІЛ 3	
СОЦІАЛЬНО-КРИТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІДЕЙ ЗИГМУНДА ФРОЙДА.....	39
3.1. Психоаналіз у соціальній критиці: Франкфуртська школа та її інтерпретація...39	
3.2. Репрезентація та її значення для політичної філософії.....	41
3.3. Сучасне значення ідей Фройд у гуманітарних науках.....	50
Висновки до розділу 3.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Зигмунд Фройд – один із найвидатніших мислителів XX століття, чії ідеї вагомо вплинули не тільки на розвиток психології та психоаналізу, а й на філософські напрями, що стосуються проблем інтерпретації, пізнання та соціальної критики. Фройдова концепція постає несвідомою, аналіз символічних структур мови, теорія суб'єктивності та механізмів захисту особистості стали базовими елементами багатьох гуманітарних дисциплін, зокрема філософії. Проте, найбільш відчутний вплив ідей Фрейда простежується у трьох ключових філософських традиціях - герменевтичному, аналітичному та соціально-критичному, кожна з яких по-своєму характеризувала спадок психоаналізу, адаптуючи його до власних методологічних засад.

Актуальність теми дипломного дослідження зумовлена зростаючим інтересом сучасних гуманітарних наук до міждисциплінарного аналізу фрейдівської спадщини. Сучасні дослідження в галузі герменевтики підтверджують ключову роль несвідомого в процесі тлумачення текстів і символів (Рікер, Гадамер). У рамках аналітичної філософії дослідники намагаються поєднати методи логічного аналізу з розумінням мови несвідомого (Райл, Вітгенштейн). Натомість представників соціально-критичної традиції, зокрема Франкфуртської школи, розглядають психоаналіз як інструмент виявлення ідеологічних механізмів підкорення особистості. Таким чином, проблема спадщини Фрейда та її вплив на філософію залишається відкритою та потребує системного аналізу, який обумовлює вибір теми дослідження.

Об'єктом дослідження - є філософські концепції, які взаємодіють з психоаналізом.

Предметом дослідження - постає специфіка інтерпретації та трансформації фрейдівських ідей у межах виділених філософських напрямів.

Метою дослідження - є всебічне осмислення впливу психоаналізу Фрейда на формування та розвиток герменевтичної, аналітичної та соціально-критичної філософських традицій, виявлення ключових аспектів адаптації його ідей та

окреслення основних дискусій, що виникли внаслідок досліджуваного процесу.

Для досягнення мети було поставлено ряд **завдань**:

- дослідити основні поняття психоаналізу: несвідомість, сновидіння та структура психіки;
- охарактеризувати розвиток теорії психоаналізу: ключові праці Фрейда;
- дослідити вплив психоаналізу на філософське осмислення свідомості та несвідомого;
- проаналізувати герменевтичний підхід у психоаналізі: інтерпретація текстів і символів;
- дослідити аналітичну філософію та її діалог із психоаналізом;
- охарактеризувати критику та адаптацію ідей Фрейда у філософській думці XX століття;
- здійснити психоаналіз у соціальній критиці: Франкфуртська школа та її інтерпретація;
- дослідити репрезентацію та її значення для політичної філософії;
- дослідити сучасне значення ідей Фрейда у гуманітарних науках.

Для досягнення поставленої мети застосовували такі **методи дослідження**: історико-філософський метод, що дозволив простежити розвиток психоаналітичної традиції в контексті філософії XX століття; порівняльний аналіз, за допомогою якого виявили точки перетину та відмінності між герменевтичним, аналітичним та соціально-критичним осмисленням психоаналізу; метод герменевтики, застосували до аналізу текстів Фрейда та його послідовників; аналітичний метод, що дозволив структурувати основні аргументи та критичні зауваження щодо психоаналізу в межах аналітичної філософії. Обґрунтоване застосування перелічених методів забезпечив достовірність отриманих результатів та всебічність їх аналізу.

Наукова новизна роботи виникла у спробі здійснити комплексне дослідження спадку Фрейда через призму трьох основних традицій, які взаємодіяли з психоаналізом. Таким чином, у роботі доведено, що герменевтична традиція, представлена такими філософами, як: Гадамер та Рікер, котрі характеризують психоаналіз через поняття інтерпретації та символічних значень.

Аналітична філософія, попри критику деяких аспектів психоаналізу, Фройд застосовує цілеспрямовані ідеї у сфері філософії свідомості та мови. **Соціально-критична традиція** (Франкфуртська школа) використовує психоаналіз для пояснення механізмів маніпуляції суспільною свідомістю.

Отже, результати, що виносяться на захист, включають:

1. Цілеспрямоване дослідження психоаналізу Фройда, котрий став фундаментом для розвитку герменевтичних концепцій у філософії XX століття.
2. Аналіз діалогу аналітичної філософії з психоаналізом, що демонструє як критичне ставлення до деяких аспектів теорії Фройда, так і її конструктивну адаптацію.
3. Обґрунтування значущості психоаналізу для соціально-критичної традиції, зокрема його ролі у Франкфуртській школі як інструменту виявлення ідеологічного гноблення.

Таким чином, дипломне дослідження здійснює цілеспрямований внесок у розуміння взаємозв'язку психоаналізу та філософських традицій XX–XXI століття, дозволяючи глибше осмислити не лише саму концепцію несвідомого, а й способи її адаптації до різних філософських контекстів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОАНАЛІЗУ ЗИГМУНДА ФРОЙДА

1.1 Основні поняття психоаналізу: несвідомість, сновидіння та структура психіки

Психоаналіз, як складний та багатоаспектний напрямок психологічної науки, був започаткований Зигмундом Фройдом (1856-1939) і став однією з основних теоретичних систем XX століття. Вчення Фрейда мало значний вплив не тільки на психологію, а й на сферу різних культур, зокрема філософію, мистецтво та літературу. Саме Фройд уперше здійснив систематичне дослідження впливу несвідомих процесів на людську психіку, а також розробив теорію, яка розкриває складні внутрішні механізми людської свідомості. Його внесок в інтерпретацію сновидінь, а також у формулювання теоретичних основ психіки людини, став революційним кроком у розвитку психотерапії та психіатрії.

Основним елементом теорії Фрейда постає поняття несвідомого, яке він розглядає як фундаментальне складове психічне життя людини. Несвідоме в розумінні є його частиною психіки, де зберігаються витіснені бажання, заборонені думки, забуті спогади та інстинкти, які неможливо свідомо пригадати, але які потім чітко проявляються в різних автономних формах, зокрема у сновидіннях, поведінці та навіть у мистецтві. Сновидіння для Фрейда стали «королівською дорогою» до несвідомого, оскільки саме у сновидіннях створюється приховане втілення потаємних бажань і конфліктів, які з різних причин не постануть реалізованими в реальному житті. Тому розшифровка сну стала основною методикою психоаналізу, через яку Фройд прагне відкрити глибинні механізми психічного життя [12, 16].

Ключовою, обґрунтованою та реалістичною ідеєю Фрейда також постає теорія структури психіки, яка поділяється на три основні інстанції: Ід (Воно), Его (Я) та Суперего (Над-Я). Ід є частиною психіки, що складається з базових інстинктів, емоційних спонукань та потреб, які прагнуть до поточного задоволення без

урахування реальності чи моральних норм. Его, як свідомо частина психіки, виступаючи посередником між вимогами Ід і реальністю, намагаючись знайти найбільш адекватні (функціонуючі) способи задоволення потреб. Суперего, в свою чергу, відображає внутрішні моральні принципи та соціальні норми, які індивід засвоїв під впливом суспільства, батьків та виховання. Взаємодія зазначених трьох структур чітко обґрунтовує психічний стан людини, її поведінку та наявність внутрішніх конфліктів, які потенційно призводять до психологічних проблем та психосоматичних розладів.

Одним із важливих аспектів психоаналізу є вивчення механізмів психологічного захисту. Досліджувані механізми допомагають індивіду зберегти психічне рівновагу та уникнути стресу, але водночас призводять до порушення психічного здоров'я. Наприклад: витіснення, заперечення, проєкція та регресія - це лише декілька термінологічних понять із численних захисних стратегій, які прямолінійно справляються з внутрішніми конфліктами та болісними емоціями [1].

Теорії Фрейда викликали не тільки схвалення, а й гучну критику серед учасників і наставників. Їхні концепції часто ставили об'єктами гострих дебатів, особливо у зв'язку зі значенням сексуальних інстинктів у формуванні особистості та можливості універсальності його теорії. Проте неможливо заперечити глибину і важливість внеску Фрейда в розумінні людської психіки. Він відкриває нові горизонти в психології, які досі виконують багатогранні підходи до психотерапії, а також дають можливість краще зрозуміти природу психічних розладів, мотивацію і динаміку внутрішніх конфліктів [3].

Таким чином, психоаналіз Фрейда став основою для багатьох сучасних психологічних шкіл та напрямків, а його вчення продовжує впливати на розуміння людини як складної психічної та соціальної істоти. Через його роботу ми краще та вдосконаліше усвідомлюємо глибину людської природи, зокрема ті її аспекти, які залишаються прихованими для свідомості, але все мають потужний вплив на наше життя і взаємини з іншими людьми.

Несвідомість (несвідоме) - це частина психіки, яка діє поза межами свідомого сприйняття людини. Згідно з теорії дослідження Фрейда, несвідомість постає

резервуаром інстинктів, бажань та спогадів, які постали витісненими через їхню неприйнятність для свідомості. Фройд стверджував, що саме несвідоме визначає більшу частину людської поведінки, зокрема й ті вчинки, які здаються раціональними.

Прикладом прояву несвідомого чітко аргументується феномен «обмовок» (так званих фрейдистських обмовок - протиріччя), коли людина мимоволі вимовляє слово, яке виражає приховані думки та бажання. Не менш важливим проявом також є і сновидіння та симптоми неврозів. Фройд виділив кілька механізмів психологічного захисту, які допомагають Его справлятися з тиском Ід і Суперего: витіснення, проекція, сублімація тощо.

Сновидіння – центральне поняття котре регламентується та охарактеризовується в його роботі «Тлумачення сновидінь» (1900), де він запропонував революційну методику аналізу сновидінь, яка чітко дозволила не лише відкрити глибини несвідомого, а й зрозуміти механізми, які впливають на поведінку людини. Відповідно до дослідного аналізу Фрейда, кожен сон складається з двох основних складових: явного змісту, тобто того, що ми запам'ятовуємо пробудження, і латентного змісту, що є прихованим і включає несвідомі бажання та конфлікти. Латентний зміст, за Фрейдом, є більш значущим, оскільки він містить реальні бажання та спогади, які знаходяться поза досяжністю свідомості [16].

Простим прикладом сновидіння, який Фройд проаналізував та зазначив, постав демонстраційний процес, де пацієнт уві сні переживав сильну спрагу і пив воду. Явний зміст сну чітко обґрунтовується та пояснюється як фізична потреба у воді, але латентний зміст досліджуваного сну Фройд трактував як сексуальні бажання. Сновидіння виступає як канал, через який Ід (несвідоме) намагається реалізувати своє заборонене бажання, при цьому оминаючи цензуру Его та Суперего.

Фройд також розробив метод вільних асоціацій, що дозволяє пацієнтам одночасно взаємодіяти з матеріалом сну, самотійно розкриваючи його значення. Важливою частиною досліджуваного процесу є можливість пацієнту вільно асоціювати елементи зі сторони власних переживань та спогадів, що дозволяє з'ясувати, які внутрішні конфлікти і неусвідомлені переживання стоять за

досліджуваними символами.

Таким чином, сновидіння для Фройда є інструментом для розкриття глибинних аспектів несвідомого, а його структура психіки дає можливість усвідомити, як внутрішні психологічні сили взаємодіють і формують поведінку людини. Сновидіння є не тільки інструмент для розуміння прихованих бажань, але й шлях до розкриття психічних конфліктів, які є джерелом психологічних розладів, травм та неврозів.

Багато науковців підтримували ідеї Фройда, хоча й модифікували їх. Карл Юнг розширив поняття несвідомого, додавши концепцію колективного несвідомого, що містить архетипи - універсальні образи, спільні для всього людства. Альфред Адлер заперечував першочерговість сексуальних інстинктів, вважаючи, що головним мотивом поведінки є прагнення до переваги. Еріх Фромм наголошував на соціокультурних чинниках у формуванні особистості (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Аналіз основних понять психоаналізу Зигмунда Фройда

Поняття	Визначення	Приклад	Погляди інших науковців
Несвідомість	Частина психіки, що містить витіснені бажання	Фрейдистська обмовка	Юнг: колективне несвідоме
Сновидіння	Проекція несвідомих бажань у вигляді образів	Сон про падіння – страхи	Фромм: сновидіння – соціальні конфлікти
Ід (Воно)	Джерело інстинктів, прагнення задоволення	Дитина плаче, бажаючи їсти	Адлер: важливість соціальних мотивів
Его (Я)	Посередник між Ід, Суперого та реальністю	Вибір між бажанням і нормами	Фромм: роль культури в поведінці
Суперого (Над-Я)	Моральний цензор, внутрішні норми	Почуття провини	Юнг: архетипи як джерело норм

Отже, психоаналіз Зигмунда Фройда став революційним кроком у розумінні людської психіки. Його концепції несвідомого, структури психіки та тлумачення сновидінь відкрили нові горизонти для психологічної науки. Хоча багато його ідей зазнали критики та були модифіковані послідовниками (Юнгом, Адлером, Фроммом), вони залишаються фундаментом для сучасної психотерапії та досліджень особистості. Розуміння взаємодії Ід, Его та Суперого дозволяє краще усвідомити

природу внутрішніх конфліктів, а аналіз сновидінь - заглибитися у несвідомі бажання й страхи. Психоеаналіз й до сьогодні зберігає актуальність, допомагаючи людям пізнавати себе та знаходити гармонію між різними аспектами своєї психіки.

1.2 Розвиток теорії психоеаналізу: ключові праці Фроїда

Психоеаналіз започаткований Зигмундом Фроїдом став фундаментальною теорією у психології, яка змінила уявлення про людську психіку. Його підхід передбачає дослідження несвідомого - прихованого шару психіки, де зберігаються витіснені бажання, страхи та спогади. Праці Фроїда не лише заклали основи сучасної психотерапії, а й значно вплинули на інші галузі - філософію, мистецтво, літературу. Його концепції, такі як: структура особистості (Воно, Я, Над-Я), механізми захисту психіки, а також тлумачення сновидінь, стали основою для інтерпретації художніх творів. Особливе зацікавлення чітко та констатуючи постає у застосуванні психоеаналітичних ідей щодо аналізу персонажів і сюжетів у літературі. Наприклад, роман «Колекціонер» Джона Фаулза розглядається крізь призму психоеаналізу, досліджуючи внутрішні конфлікти героїв і мотивацію їхніх вчинків.

Розвиток теорії психоеаналізу є одним із найвизначніших досягнень у сфері психології та психіатрії. Зигмунд Фроїд розробив комплексну концепцію, яка пояснює внутрішні механізми людської психіки, природу несвідомого, мотивації поведінки та причини психологічних розладів. Його роботи започаткували новий підхід до розуміння особистості, наголошуючи на важливості прихованих бажань, дитячих переживань та внутрішніх конфліктів. Фроїд розглядав людину як арену боротьби між свідомими прагненнями та несвідомими потягами, що формують її поведінку. Основні етапи розвитку психоеаналізу чітко відображені у його ключових працях: «Тлумачення сновидінь» (1900), «Психопатологія повсякденного життя» (1901) та «Я і Воно» (1923), кожна з яких поглиблювала розуміння різних аспектів психічного життя.

Книга «Тлумачення сновидінь» (1900) стала фундаментальним твором, який заклав основи психоеаналітичної теорії та відкрив нові горизонти в дослідженні

психічних процесів. Одна з основних ідей, яку Фройд висунув у зазначеному творі полягає в тому, що сновидіння не є простим продуктом випадкових чи хаотичних образів, а мали глибоке символічне значення, яке чітко дозволяє проникнути в приховані, несвідомі бажання, думки і конфлікти людини.

Фройд вів важливе розмежування між двома рівнями змісту сну: маніфестним та латентним. Маніфестний зміст - це явний, поверхневий зміст сновидіння, те, що людина здатна пригадати після пробудження. Наприклад: сюжет сну, в якому людина переживає подорож та інші прості події, які здаються невинними і на перший погляд не мають масштабного значення. Фройд пояснює, що маніфестний зміст є лише фасадом, під яким ховаються значно більш глибокі і приховані переживання.

Протиріччям латентного змісту сновидіння постає його сприйняття сенсом, тобто це несвідомі бажання, почуття та конфлікти, які піддаються самоцензурі у свідомості, і тому маскуються під символами. Латентний зміст сновидінь, за Фройдом, є основним об'єктом аналізу, оскільки він дозволяє дізнатися про несвідомі процеси, які формують поведінку та емоції людини. Наприклад, сон про подорож має прийнятий сенс, пов'язаний із бажанням втекти від реальності та постає потребою в особистій свободі, що неможливо було зрозуміти без аналізу латентного змісту [16].

Фройд також виокремив кілька механізмів, які формують сновидіння і допомагають пояснити, чому один символ має багато різних значень. Одним з основних механізмів є конденсація, яка виникає в об'єднаних кількох ідеях та образах в один. Зазначена класифікаційність дозволяє одному символу в сновидінні мати декілька значень одночасно, часто поєднуючи в собі елементи, які постають зовсім повними за змістовністю, але через певну психологічну причину зливаються в один образ у сні. Наприклад, один символ - дерево, опановує в собі образи родини, природи та особистих переживань, усі досліджувані змісти розщеплюються в єдиному образі через процес конденсації [12, с. 154-155].

Іншим механічним механізмом є зміна, яка забезпечує перенесення емоцій та емоційних реакцій від важливого об'єкта на менш значущий. Зазначена аргументність надає можливість людям уникати випадкового зіткнення з травматичними та забороненими емоціями. Наприклад, агресія, яку людина відчуває до свого

начальника, постає перенесеною у сні як згадка з незнайомою особою та навіть як безневинна хвороба. Зміщення дає можливість для сприйняття негативних емоцій та конфліктів, створюючи їх менш загрозливими та неприємними для свідомості.

Символізація - це ще один важливий та функціонуючий механізм, за допомогою якого здійснюється приховування заборонених бажаних та травмуючих переживання через використання символів. Символи в сновидіннях пропускають несвідомим бажанням та емоціями знайти вихід у безпечний для свідомості спосіб. Наприклад, будинок постає символом тіла власної ідентичності, а предмети, які знаходяться в ньому, є проекцією різних частин самоусвідомлення людини. Зазначене використання символів дозволяє психіці обійти механізм цензури, який накладає на свідомість Суперого, і дає можливість проявитися тим почуттям і бажанням, які в реальному житті є неприйнятними для сприйняття.

Аналізуючи «Тлумачення сновидінь», можна визначити кілька характерних сентенцій: «Сновидіння є здійсненням бажань, що походять із несвідомих інстинктів і конфліктів, які не можуть бути реалізовані в реальному житті». «Кожен символ у сні є виразом того, що було заглушене, неприпустиме для свідомості, але все ж існує в психіці». «Інтерпретація сновидінь є як розгадка шифру, кожен символ має свою конкретну роль, приховану в ньому, і тільки через їх правильне тлумачення ми можемо досягти розуміння несвідомих прагнень і бажань особистості» [16].

Таким чином, у «Тлумачення сновидінь» Фройд потенційно розширив розуміння психологічних процесів, показавши, як сновидіння є використаними для вивчення глибинних механізмів несвідомого. Виведення сну на рівень інтерпретації стало основою для розвитку психоаналітичної практики, і саме зазначений підхід до проникнення дає можливість утаємничити людську психіку, розкриваючи не лише очевидні бажання, а й приховані конфлікти та страхи.

Згідно дослідження Фройда «Психопатологія повсякденного життя» (1901) чітко аргументується дослідний аналіз який продовжує розвивати ідеї, закладені в його попередніх роботах, зокрема в «Тлумаченні сновидінь», і застосовує психоаналітичний підхід до явищ, які вважаються випадковими та незначними в повсюдному житті. У своїй праці він фокусується на так званих «психопатологіях»,

тобто - це обмовки, забуття, помилки у мовленні та дії, які, на думку Фройда, не є випадковими та незначними, а є результатом діяльності несвідомого. Фройд стверджує, що ці «гріхи» повсякденного життя, котрі мають глибоке психологічне підґрунтя, яке розшифровується та охарактеризовується як справжні мотиви та бажання людини [23].

Однією з основних ідей Фройда в «Психопатології повсякденного життя» є те, що обмовки, забуття, помилки в поведінці та висловах не є випадковими, а є проявами несвідомих бажань та конфліктів. Ці помилки, як і сновидіння, слугують «вікнами» до несвідомого і відкривають нам доступ до тих частин психіки, які часто залишаються прихованими від свідомості.

Наприклад, для чогось, на перший погляд, зовсім неважливого, такого як ім'я співрозмовника, постає глибоке та аргументуюче значення. Фройд пропонує, що ім'я є ознакою при антипатії та потягу до людини, яку забули. Така «неважність» є результатом несвідомого конфлікту між потягами та моральними заборонами, ілюструючи, як несвідоме прагнення і неприйняття котрі впливають на зовнішню поведінку, - «Всі ці незначні помилки мають свою логіку, і ця логіка приводить до висновку, що нічого в нашому житті не є випадковим [23].

Особливу увагу Фройд також приділяє обмовкам, які вважаються результатом невірного вживання слів. Проте, згідно з психоаналітичним підходом Фройда, кожна обмовка є проявом несвідомих бажань та конфліктів. Відомий приклад Фройд наводить у зв'язку з «психопатологічною» обмовкою, якщо людина, замість того, щоб сказати одне слово, вимовляє зовсім інше, що демонструє її справжні почуття та бажання. Наприклад, хтось випадково називає свого партнера ім'ям свого колишнього коханця або вимовляє ім'я іншої людини, коли говорить про свого чоловіка. Зазначена аргументованість постає свідченням неусвідомленого потягу до когось іншого, або говорить про негативні емоції до свого партнера, які не були осмислені та прийняті свідомо. Фройд зазначив: «Обмовка, на перший погляд, здається невинною помилкою, але насправді це виявлення того, що сховане в глибині нашої психіки. Вона є проявом того, що ми не можемо дозволити собі сказати прямо, але що все ж таки прагне знайти вихід» [23].

Фройд також звертається до помилок у діях, які часто інтерпритують через призму несвідомих бажань та відображень внутрішніх конфліктів. Наприклад, людина забуває зробити щось важливе, хоча на рівні свідомості вона не хоче цього забути. Фройд пояснює це через те, що іноді підсвідомість не може хотіти виконувати певне завдання через внутрішнє протиріччя та бажання уникнути певної діяльності, навіть якщо вона виглядає важливою або необхідною для зовнішнього світу.

Фройд стверджував: «Помилки в діях, як і помилки у словах, відображають внутрішні, несвідомі бажання і конфлікти, і тільки через ретельний аналіз можна зрозуміти, що саме ховається за зовнішню невдачу» [23].

Досліджувані ідеї не тільки розуміють помилки, що сприяють повсякденному житті, а й дають можливість психоаналітикам розшифрувати глибинні структури людської психіки, які сховані за такими незначними на перший погляд інцидентами.

Фройд в «Психопатології повсякденного життя» розширює межі психоаналізу, показавши, як несвідоме проникає у всі аспекти нашого життя, не тільки в ті моменти, коли ми спимо, а й у той час, коли ми маємо справу з повсякденними проблемами. Фройд зазначає: «Те, що ми називаємо помилками, насправді є створеними ознаками, які вказують на глибокі структури нашої психіки [23].

З дослідної та аргументуючої точки зору «Психопатологія повсякденного життя» не тільки вплинула на розвиток психоаналізу, а й змінила наш погляд на повсякденні явища, дозволяючи бачити в них не просто помилки чи випадковості, а й важливі підказки про внутрішні процеси нашої психіки.

Фройд у своїй праці «Я і Воно» (1923) представив одну з найбільш впливових і радикальних теорій у галузі психоаналізу, розробивши структурну модель психіки, яка чітко базується на трьох основних складових: Воно (Id), Я (Ego) і Над-Я (Superego). Досліджувана модель дала можливість поглиблено досліджувати внутрішні конфлікти людини, її мотиви та способи взаємодії з реальним, а також з'ясувати, як ці три компоненти психіки взаємодіють і виглядають поведінку людини [24].

Фройд визначає «Воно» як ту частину психіки, яка є джерелом усіх інстинктивних потягів і імпульсів, що не підлягають свідомому контролю. Воно

функціонує за принципом задоволення, тобто прагне зараз втілити бажання, не враховуючи соціальні норми та моральні обмеження. Це первісний і несвідомий аспект особистості, який не здатен до рефлексії чи самоконтролю, і його основна мета - забезпечити задоволення базових потреб: харчування, сексуальне задоволення, безпека, знищення болю. Фройд стверджує, що: «Воно, яке є носієм усіх наших первісних воно, біологічно зумовлених інстинктів, не має ані почуття часу, ані емоційних кордонів; діє за принципом задоволення, не зважаючи на умови зовнішнього світу» [24].

Досліджувана аргументованість означає, що «Воно» працює лише на задоволення безпосередніх потягів, що робить його найменше адаптованим до реальності та соціальних норм. Усі досліджувані імпульси є конструктивними, так руйнівними для особистості, і, без належного контролю, спричиняють конфлікти в межах суспільства.

Я (Ego) - посередник між Воно та реальністю. «Я» (Ego), за Фройдом, є частиною психіки, яка виконує роль посередника між базовими інстинктами, що виходять від «Воно», і вимогами зовнішнього світу. Я виступає як регулятор, що намагається задовольнити бажання «Воно» в межах реальності та соціальних обмежень. Я функціонує за принципом реалістичності: воно оцінює можливості та наслідки дії, відтерміновує їх, якщо це необхідно, і оцінює соціально прийнятні стратегії для задоволення потреб.

Фройд пояснює: «Я є тим, що намагається пристосувати безпосередні бажання до реальності, таким чином, щоб задоволення було досягнуте, але без руйнівних наслідків для особистості та її соціального розвитку» [24].

Я також відповідає за свідоме сприйняття реальності і взаємодію з навколишнім світом. Воно керується тим, щоб вивести людину з тупікових ситуацій, коли інстинктивні бажання призводять до шкоди та порушення соціальних норм. Однак через досліджувану функцію я також стає джерелом внутрішніх конфліктів, коли потрібно прийняти рішення, які б задовольнили образи: інстинкти та соціальні обмеження.

Над-Я (Superego) - внутрішній моральний цензор. Третя частина психіки, яка

розглядається Фройдом, - це «Над-Я» (Superego), що є моральним цензором і установником, який формується на основі соціальних норм, культурних цінностей і батьківського авторитету. Над-Я контролює і обмежує бажання «Воно», накладаючи на них моральні та етичні обмеження. Воно формує почуття провини, совісті та обов'язку, змушуючи особистість діяти відповідно до ідеалів, а не тільки відповідно з потягами.

Фройд зазначає: «Над-Я є процес уособлення моральних стандартів і зразків поведінки, які інтерналізуються в соціалізацію, контролює і коригує бажання, що відображається з «Воно», накладаючи на них моральні обмеження та встановлюючи ідеали» [24].

Над-Я, таким чином, виступає як важливий елемент психіки, що сприяє адаптації людей до моральних норм суспільства, однак створює внутрішній конфлікт, коли вимоги соціуму віддавати природним бажанням людини. Зосереджувана досліджуваність призводить до стресу, почуття провини та самопочуття, коли людина не задовільняє свої інстинктивні бажання через внутрішній тиск, що викликає Над-Я.

Згідно з Фройдом, кожна з частин психіки - Воно, Я та Над-Я - постійно взаємодіє між собою, і досліджувана взаємодія формує поведінку людини. Якщо ці три складові перебувають у гармонії, особистість здатна досягти психологічного благополуччя та ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. Проте конфлікти між ними призводять та аргументують до внутрішнього напруження і психічних розладів.

Фройд підсумовує: «Між «Воно», «Я» і «Над-Я» спостерігається постійні напруження і конфлікти, які представляють психічний стан людини. Коли ці сили взаємодіють у злагоді, ми чітко та прямолінійно говоримо про нормальну психічну діяльність; коли ж вони вступають у протиріччя, формують психологічні проблеми» [24].

Таким чином, модель Фрейда дає глибоке розуміння того, як працює психіка і як внутрішні сили впливають на поведінку людини. Вона не тільки допомогла розкрити складність людської психіки, а й стала основою для подальших досліджень у психоаналітичній практиці та теорії.

Отже, розвиток теорії психоаналізу, зокрема через ключові праці Зигмунда

Фроїда, постав значущим потенціалом у психології та психотерапії, радикально змінивши виявлення про психічні процеси людини. Фройд зумів створити комплексну модель людської психіки, де основними компонентами є свідомість, несвідомість та передсвідомість, що дозволяє глибше зрозуміти механізми внутрішніх конфліктів і порушення.

Однією з перших значущих праць Фроїда стало «Тлумачення сновидінь» (1900), де він розмежував маніфестний і латентний зміст сновидінь, вказавши на те, що сновидіння часто відповідають прихованим бажанням і конфліктам, що маскуються під символами. Досліджуване відкриття стало основою для розвитку психоаналізу, після чого сновидіння стали вважатися місцями індикаторами психічних процесів, які не є вираженими та аналізуючими.

Праця «Психопатологія повсякденного життя» (1901) продовжила розробку ідеї про несвідоме, але вже в контексті повсякденних явищ. Фройд звернув увагу на те, що помилки, забуття, обмовки та інші «гріхи» в нашому повсюдному житті не є випадковими, а мають глибоке психологічне підґрунтя. Досліджувані аргументи, за словами дослідника, є вікнами в нашому несвідомому, що втратили приховані бажання та емоції. Це стало основою для подальших досліджень у сфері психології, де Фройд показав, що навіть найменші помилки розповідають багато про внутрішні конфлікти.

У своїй роботі «Я і Воно» (1923) Фройд представив одну з основних теорій, яка стала основою його психоаналітичної концепції. У дослідній праці він поділив психіку людини на три компоненти: Воно (Id), Я (Ego) та Над-Я (Superego). Воно представляє собою джерело інстинктивних потягів, Я — це посередник між інстинктами і реальністю, а Над-Я - моральний цензор, який накладає етичні обмеження на поведінку. Дослідна модель пояснює внутрішні конфлікти людини, що забезпечує боротьбу між її інстинктивними потягами, соціальними нормами та моральними вимогами.

Кожна з праць Фроїда сприяла зростанню формування його психоаналітичної теорії, яка стала основою для нових підходів у лікуванні психічних розладів, а також для подальших наукових досліджень у галузі психології. Він вивів концепцію

несвідомого, яке виявляється через різноманітні симптоми, сновидіння, обмовки та інші форми поведінки, які не підлягають свідомому контролю. Зазначені ідеї не змінили психотерапевтичну практику, а й відкрили нові горизонти в розумінні складних механізмів людської психіки.

Водночас теорії Фрейда викликали критику, оскільки вони мали недостатню емпіричну підтримку і часто сприймалися як надто спрощені або однобічні. Попри це, його підхід до вивчення несвідомого та складності людської психіки став основою для численних досліджень і подальших теоретичних розробок у психології та психоаналітичній практиці.

Таким чином, розвиток теорії психоаналізу через ключові праці Фрейда змінив розуміння людської психіки відкриває нові можливості для вивчення внутрішніх конфліктів і незрозумілих аспектів поведінки. Його вчення про несвідомість, структуру психіки та роль соціальних норм в особистісному розвитку стали найбільшими основами для сучасної психології.

1.3 Вплив психоаналізу на філософське осмислення свідомості та несвідомого

Теорія психоаналізу, започаткована Зигмундом Фрейдом наприкінці XIX - на початку XX століття, стала революційним кроком у розумінні природи людської свідомості. До появи психоаналізу традиційна філософія розглядала свідомість як раціональну, цілісну сутність, здатну до логічного мислення і вільного вибору. Проте Фрейд довів, що за межами усвідомленого існує могутній пласт несвідомого, який формує думки, поведінку і навіть моральні засади людини. Дослідник аргументував досліджений спектр не лише збагаченням психології, а й істотно вплинув на філософські пошуки сутності людської природи, самосвідомості та ідентичності [26].

Психоаналіз викликав дискусії серед філософів, які переосмислили традиційні уявлення про суб'єктивність, волю і моральну відповідальність. Зокрема, питання: «Наскільки людина є господарем власних думок?» і «Чи можна раціонально контролювати потаємні бажання?» - стали центральними у філософських дебатах XX

століття. У дослідному контексті психоаналітична модель свідомості, зокрема структурна концепція Фрейда («Я», «Воно» та «Над-Я»), змінила підходи до вивчення свідомості в філософії та суміжних науках [26].

Філософська антропологія, яка досліджує змістовність і природу людини, була глибоко трансформована фрейдівською ідеєю про несвідоме. Філософи, такі як Поль Рікер, Мартін Гайдеггер та Жак Лакан, вбачали у психоаналізі новий метод осмислення людського буття. Наприклад, Рікер у своїй праці «Фрейд і філософія» наголошував на герменевтичному потенціалі психоаналізу, розглядаючи тлумачення несвідомого як новий вид філософського аналізу текстів і символів [27]. Гайдеггер, своєю чергою, звертав увагу на онтологічний аспект психоаналізу, вбачаючи у несвідомому важливий фактор у розумінні людського існування.

Екзистенціалісти, серед яких Жан-Поль Сартр і Альбер Камю, хоч і критично ставилися до деяких аспектів фрейдизму, визнавали його значення для розкриття внутрішньої драми особистості. Сартр, зокрема, вважав, що фрейдівська концепція несвідомого підриває ідею свободи, проте погоджувався з тим, що психоаналіз допомагають зрозуміти конфлікти між бажанням і обов'язком. У постмодерністському дискурсі Жак Лакан, перетлумачуючи Фрейда через призму структуралізму, підкреслював важливість мови у формуванні несвідомого, стверджуючи, що «несвідоме структуроване як мова». Зазначене положення мало серйозні наслідки для філософії мови та семіотики [28].

Психоаналіз також викликав філософські дебати щодо моралі та етики. Фрейд стверджував, що культура й мораль - це продукти придушення інстинктивних потягів. Філософи-позитивісти критикували зазначений погляд як надмірно песимістичний, тоді як представники Франкфуртської школи (наприклад, Герберт Маркузе [7]) вбачали в ньому підґрунтя для критики репресивних суспільних структур (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Філософські інтерпретації психоаналізу

Філософ	Погляд на психоаналіз	Аргументи	Вплив на філософію
Поль Рікер	Герменевтичний підхід	Несвідоме – текст, що потребує тлумачення	Розвиток філософії інтерпретації

Мартін Гайдеггер	Онтологічний підхід	Несвідоме впливає на буття	Поглиблення розуміння людського існування
Жан-Поль Сартр	Критика концепції несвідомого	Несвідоме суперечить свободі	Переосмислення людської свідомості
Жак Лакан	Лінгвістичний підхід	Несвідоме структуроване як мова	Новий погляд на мову та суб'єктивність
Герберт Маркузе	Соціальна критика	Культура пригнічує інстинкти	Критика репресивних суспільних систем

Таким чином, психоаналіз Фрейда став важливим етапом у філософському осмисленні природи свідомості та несвідомого. Він не тільки розкрив складну структуру психіки, а й змусив філософів переосмислити основи антропології, етики та філософії мови. Дискусії навколо його ідей виявили як глибокі суперечності (між свободою та інстинктивними потягами), так і нові підходи до розуміння людської природи. Сучасні філософські течії, зокрема постмодернізм, використовують психоаналітичні ідеї для аналізу культури, мистецтва та мови, що свідчить про невичерпний потенціал психоаналізу у філософських пошуках істини.

Висновки до розділу 1

Психоаналіз, як теоретична система, розроблена Зигмундом Фрейдом, має значний вплив на розвиток сучасної філософії та психології, зокрема через свої основні поняття, такі як: несвідомість, сновидіння і структура психіки. Несвідоме стало центральною категорією психоаналізу, що відкрило нові горизонти для розуміння внутрішніх конфліктів людини та її мотивацій. Сновидіння, згідно з Фрейдом, являють собою «королівську дорогу до несвідомого», через яку можна проникнути в глибину психіки, зрозуміти приховані бажання та страхи. Структура психіки, згідно з Фрейдом, поділяється на три основні компоненти: Ід, Его та Суперего, кожен з яких має у формуванні своєї поведінки та роль внутрішнього світу особистості.

Розвиток теорії психоаналізу був відзначений численними виробничими працями Фрейда, серед яких особливе значення мають «Тлумачення сновидінь» (1899), «До питання про природу сексуальності» (1905), а також його численні роботи

про психопатологію щоденного життя, сновидіння, мрії та сховані механізми внутрішнього конфлікту. У зазначених роботах Фройд розглядає не тільки індивідуальну психологію, але й соціальні аспекти психіки, підкреслюючи вплив культури і суспільства на формування психічних структур і механізмів.

Вплив психоаналізу на філософське осмислення свідомості та несвідомого був глибоким і тривалим. Фройд радикально змінив підхід до розуміння людської свідомості, відкривши концепцію несвідомого як активного діяча, що впливає на думки, вчинки та навіть на культуру в цілому. З розвитком психоаналізу з'явилися нові філософські науки, які почали вивчати несвідомі структури як важливу частину людської психіки. Психоаналіз став основою для таких напрямів, як екзистенціалізм, феноменологія і герменевтика, в яких була переглянута роль свідомості та її взаємодія з несвідомим. Ідеї Фрейда стали основою для розвитку нових філософських підходів до питань суб'єктивності, ідентичності та самосвідомості, надаючи поштовх для подальших досліджень у психології та філософії, які зосереджені на впливі підсвідомих процесів на поведінку і сприйняття реальності.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПСИХОАНАЛІЗУ ЗИГМУНДА ФРОЙДА У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

2.1 Герменевтичний підхід у психоаналізі: інтерпретація текстів і символів

Герменевтичний підхід у психоаналізі є ключовим інструментом для розкриття прихованих значень текстів, символів і мовлення. Він поєднує традиції філософської герменевтики та класичного психоаналізу, що дозволяє дослідникам і практикуючим аналітикам розуміти не лише зміст висловлювань, а й глибинні психологічні механізми, що стоять за ними. Зазначений підхід дає можливість аналізувати як літературні тексти, так і сновидіння, несвідомі асоціації та символічні прояви психіки [12].

Формування герменевтичного підходу в психоаналізі відбувалось під впливом відомих дослідників зокрема: Зигмунд Фройд, Ганс-Георг Гадамер і Поль Рікьор. Психоаналітична герменевтика використовує методи інтерпретації для розшифрування глибинних смислів, зокрема через аналіз мовлення пацієнта, його сновидінь і символічної поведінки. У сучасній психоаналітичній практиці герменевтика виступає потужним засобом розширення можливостей тлумачення психічних процесів.

Герменевтика - це методологічний підхід, спрямований на інтерпретацію текстів, символів та інших знакових систем. Вона виникла як метод тлумачення релігійних і класичних текстів, але поступово розширила свої межі, охопивши гуманітарні науки, філософію та психоаналі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Наукові погляди щодо трактування герменевтичного підходу

Автор	Визначення герменевтики	Наукові роботи
Ганс-Георг Гадамер	«Герменевтика – це процес діалогу, в якому розуміння відбувається через взаємодію тексту та інтерпретатора»	«Істина і метод» (1960)

Поль Рікьор	«Герменевтика – це мистецтво дешифрування символічних смислів, закладених у текстах та дискурсі»	«Конфлікт інтерпретацій» (1970)
Вільгельм Дільтей	«Герменевтичне розуміння – це реконструкція внутрішнього досвіду автора тексту»	«Введення в науки про дух» (1883)
Фрідріх Шлейєрмахер	«Герменевтика – це мистецтво розуміння чужого мовлення так, якби воно було власним»	«Загальна герменевтика» (1819)

Герменевтичний підхід у психоаналізі акцентує увагу на символах, міфах, несвідомих посланнях, що складаються у висловлюванні та поведінці людини. Досліджуваний підхід поєднує класичний психоаналіз із методологічними засадами інтерпретації, спрямованими на глибоке розкриття сенсів, прихованих у мовленні, сновидіннях та несвідомих діях. Герменевтика як мистецтво тлумачення дозволяє розглядати психоаналіз не лише як клінічний метод, а і як спосіб проникнення в глибинні шари людської психіки, де розгортається боротьба між свідомими та несвідомими, соціальними нормами та індивідуальними потягами.

Герменевтика в психоаналізі виконує низку ключових функцій. Згідно дослідному аналізу вона є інструментом інтерпретації несвідомого, що дозволяє аналізувати глибинні мотиви й закриті конфлікти, які впливають на поведінку людини. Крім того, до фройдівської концепції, несвідоме містить відчутні переживання, комплекси та бажання, які не проявляються відкрито, але знають своє відображення у сновидіннях, помилкових діях, вербальних висловлюваннях і навіть психосоматичних симптомах. Завдяки герменевтичному підходу психоаналітик виявляє та охарактеризовує закриті відчуття та допомагає пацієнту усвідомлювати глибинні аспекти його особистості.

Герменевтичний аналіз мовлення пацієнта є основним етапом психоаналітичної роботи. Висловлювання людини чітко трактує та означає певні неявні змісти, які виявляються через обмовки, повторювані структури та специфічні метафори.

1. Обмовки (Фройдистська помилка)

Пацієнт, який переживає сильне почуття провини через сварку з близькою

людиною, говорить: *«Я хочу вибачитися перед мамою... ой, перед дружиною»* - в зазначеній обмовці розкривається зв'язок між собою матері та дружини, що чітко вказує на певний незавершений душевний конфлікт та перенесення.

Класичний приклад, наведений самим Фройдом: політика, виступаючи на трибуні, випадково каже: *«Наш дорогий народ... ой, я хотів сказати – дурний народ»* - свідчити про справжнє ставлення до виборців, що проривається через контрольовану риторику.

2. Повторювані структури

Людина, яка в дитинстві зазнала жорстокої критики, постійно вживає вирази: *«Я знову все зіпсував»*, *«Я не гідний цього»*, *«Я завжди роблю помилки»* - зазначена повторюваність сигналізує про глибокий внутрішній комплекс, який пов'язаний із батьківською фігурою та соціальними очікуваннями.

У психотерапії нерідко зустрічаються випадки, коли пацієнт, говорячи про своє життя, постійно використовує слова «пастка», «застряг», «немає виходу». Зазначене трактування вказує на відчуття безпорадності викликане травматичним досвідом та власним тиском.

3. Специфічні метафори

Пацієнт, який переживає тривожний стан, говорить: *«Мені здається, що я тону»* або *«Я задихаюся від цього»* - зазначені метафори вказують на глибоке відчуття пригніченості, страху втрати контролю та нестачі підтримки.

Людина, яка має проблеми з довірою у стосунках, описує своє переживання через метафори: *«Я ніби стою на тонкому льоду»* або *«Мене можуть підрізати, як у спину ножем»* - зазначене трактування вказує на попередній негативний досвід зради та страху втратити контроль над ситуацією. Тому людина, не усвідомлюючи, вербалізує свої приховані страхи, конфлікти та бажання у вигляді образних висловлювань чи непрямих натяків. Завдяки методам герменевтичного аналізу психоаналітик виявляє цілеспрямовані латентні змістовності, котрі співвідносяться із життєвою історією пацієнта та допомагають розкрити їх зміст.

Герменевтичний підхід використовується для ідентифікації символів у сновидіннях, що є одним із ключових аспектів фрейдівської психоаналітичної теорії.

Символи у сновидіннях часто мають зміст і постають розшифрованими через певні універсальні чи особистісні асоціації. Герменевтичний аналіз дозволяє простежити, як у сновидіннях розкриваються глибинні конфлікти особистості, як вони перетворюються в метафоричні образи, що виражають тривоги, потяги та невирішені проблеми людини.

Наприклад, один із найбільш відомих символів у фрейдівському тлумаченні сновидінь - це будинок, який часто показує особистість сновидіння. Якщо уві сні людина бачить старий, занедбаний будинок, це символізує відчуття втрати контролю над своїм життям, психічне визнавання та страхом старіння. Якщо ж будинок новий, просторий і світлий, це відображає почуття стабільності та самореалізації [12, с.157-159].

Ще одним типовим символом постає – вода. Вона має інше значення залежно від контексту:

- Спокійне море чи річка – гармонія та внутрішній спокій.
- Бурхливий океан або шторм – емоційна нестабільність, конфлікти.
- Занурення у воду – бажання втекти від реальності або повернутися до несвідомих переживань.

Символ змії у сновидіннях має подвійне значення. З одного боку він уособлює страх та загрозу, з іншого – символізує життєву енергію та сексуальність. Фройд зазначив, що подібні образи часто пов'язані з потягами, які людина намагається витіснити та усвідомити [12, с.151].

Досить розширений мотив трактується сновидінням – випадання зубів. Згідно з психоаналітичною традицією, це символізує страх кастрації, втрату влади та страх перед старінням. У деяких випадках такий сон показує тривогу щодо змін у житті чи страх перед вторинним контролем над ситуацією.

Сновидіння, пов'язані з польотами, часто символізують прагнення до свободи, втечу від реальності та бажання подолати внутрішнє обмеження. Якщо людина уві сні легко злітає в повітря, це вказує на відчуття впевненості та натхнення. Якщо ж політ супроводжується страхом падіння, це відображає невпевненість у власних силах та страхом перед невідомим [12].

Фройд також звертає увагу на образи погоні, які часто символізують втечу від власних страхів, пригнічених бажань та внутрішніх конфліктів. Якщо сновидець тікає від невідомого переслідувача, це вказує на страх перед невирішеною проблемою та травматичним досвідом.

Герменевтика у психоаналізі також допомагає охарактеризувати феномен колективного несвідомого, що є центральним у концепції Карла Густава Юнга, учня Фрейда. Символи, архетипи та міфологічні образи, що виявляються в психічному житті особистості, постають не лише результатом її особистої історії, але й відображенням універсальних структур, притаманних культурі загалом. Таким чином, психоаналіз через герменевтичний метод набуває міждисциплінарного значення, пов'язуючи психологію, філософію, лінгвістику та культурологію.

Значущість герменевтичного підходу в психоаналізі підтверджується його активним використанням у сучасних психотерапевтичних практиках. Важливою роллю в психоаналітичній літературі, постає розгляд художніх текстів як «сновидінь культури» котрі дозволяють знищити колективні травми, суспільні страхи та домінуючі міфологеми. Подібний метод використовують і в політичній герменевтиці, де аналізується риторика політичних лідерів, маніпулятивні техніки та несвідомі імпульси, що впливають на масову свідомість [9].

Таким чином, герменевтичний підхід у психоаналізі є незамінним інструментом для розуміння несвідомих механізмів людської психіки, аналізу символічних структур у мовленні та сновидіннях, а також інтерпретації колективних архетипів, що запускають культурні процеси. Його значущість виходить далеко за межі клінічної практики, охоплюючи широкий спектр гуманітарних і соціальних дисциплін (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Аналіз інтерпретації як процесу

Етап	Опис
Первинне сприйняття	Аналіз явного змісту тексту або висловлювання
Контекстуалізація	Врахування історичного, культурного та індивідуального контексту
Символічний аналіз	Виявлення несвідомих смислів і прихованих мотивів

Корекція розуміння	Співставлення власної інтерпретації з іншими можливими трактуваннями
--------------------	--

Джерело: [9]

Інтерпретація текстів і символів у психоаналізі є одним із ключових методів розкриття несвідомого змісту, який залишається недоступним для поточного усвідомлення людини. Вона охоплює аналіз мовлення, символічних проявів у поведінці, художніх образів, сновидінь, міфів і культурних наративів. Герменевтичний підхід до психоаналізу розглядає символіку як спосіб вираження несвідомих переживань, бажань і конфліктів, які виникають через мову, текст і поведінку батьків.

Процес інтерпретації у психоаналізі ґрунтується на кількох принципах, зокрема:

- Пошук латентного (прихованого) змісту. Значення будь-якого тексту чи символу не є однозначним – воно приховане під поверхневим шаром явного змісту. Наприклад, якщо пацієнт описує певний повторюваний сон, у якому він губиться в лабіринті, психоаналітик інтерпретує це як відображення почуття безвиході та втрати контролю в реальному житті.

- Врахування контексту й особистого досвіду пацієнта. Один і той самий символ має різне значення для різних людей. Наприклад, образ змії постає асоційований у когось зі страхом і загрозою, а у когось – із мудрістю та трансформацією.

- Аналіз вербальних і невербальних знаків. У психоаналізі враховуються не тільки слова, а й міміка, жести, інтонація, обмовки, паузи в розмові. Наприклад, часте використання певного слова чи фрази вказує на приховану проблему та травматичний досвід.

- Використання символічного тлумачення. Символи у сновидіннях, мистецтві, літературі чи повсякденному житті виражають глибокі психологічні конфлікти. Наприклад, Фройд тлумачив воду у снах як символ несвідомого, а будинки – як уособлення людського тіла [16].

Відповідно до психоаналітичної традиції, інтерпретація текстів і символів здійснюється через кілька ключових аспектів:

1. Символіка сновидінь. Сновидіння є одним із головних джерел несвідомої інформації.
2. Лапсуси і обмовки. Фройд підкреслював, що випадкові помилки у мовленні розкривають справжні думки й емоції, які людина намагається приховати.
3. Несвідомі асоціації. Під час психоаналітичної терапії пацієнта вільно асоціюються певні слова та образи, які виявляють несвідомі страхи, бажання та конфлікти [13].
4. Міфологічні та культурні архетипи. Юнгіанський підхід доповнив фрейдистський аналіз, звернувши увагу на колективне несвідоме. Наприклад, архетип «героя» символізує прагнення до самореалізації, а «тінь» – темні, витіснені аспекти особистості. Міфи та релігійні символи також розкривають психологічні конфлікти. Наприклад, біблійний образ вигнання з раю постає пов'язаним із почуттям провини та страхом покарання [22].

Психоаналітичний підхід широко використовується у літературознавстві та мистецтві. Наприклад, твори Франца Кафкі, такі як «Перевтілення», постають проаналізованими через призму символічного виразу відчуження і тривоги. Грегор Замза, який перетворюється на комаху, символізує відчуття ізоляції та самоненависті.

У повсякденному житті психоаналітики також застосовують герменевтичний підхід до аналізу мови. Якщо пацієнт часто повторює слово «тяжкість» у розмовах про свою роботу, це вказує на пригнічений душевний стан та відчуття тиску. Якщо людина регулярно використовує образи падіння, провалля чи темряви, це постає ознакою депресивних переживань.

Отже, інтерпретація текстів і символів у психоаналізі важлива роль у розкритті несвідомих процесів, допомагаючи людям зрозуміти своє глибоке переживання та внутрішні конфлікти. Використовуючи методи герменевтичного аналізу, психоаналітики можна виявити сховані змісти у мовленні, поведінці, снах та культурних наративах, що сприяє більш глибокому розумінню людської психіки.

Зигмунд Фройд започаткував та чітко охарактеризував дієвий фундаментальний вплив на розвиток герменевтичного аналізу, особливо в контексті

досліджень несвідомого. Він розглядав психіку людини як багаторівневу структуру, значна частина якої залишається недоступною для усвідомлення, але порушення на поведінку, мислення та емоції. Саме завдяки своїм дослідженням природи несвідомого Фройд розробив ряд методів, які стали основою психоаналізу, серед яких особливе місце займає метод вільних асоціацій, аналіз свідомості та вивчення символіки несвідомого [16].

Однією з головних методик, яку Фройд запропонував для дослідження несвідомого, є метод вільних асоціацій. Дослідник наполягав на тому, що пацієнт під час психоаналітичного сеансу висловлював будь-які думки, які спадали на його думку, без цензури та свідомого відбору. За допомогою зазначеного методу вдавалося обійти захисні механізми психіки, які фактично блокують усвідомлення небажаних та тривожних спогадів і переживань.

Герменевтичний аналіз у досліджуваному контексті полягав у тому, щоб знайти приховані зв'язки між висловленими асоціаціями та витісними спогадами, які постають пов'язані з раннім дитинством, травматичним досвідом та неусвідомленими бажаннями. Психоаналітик важливий для слухача пацієнта, виявляючи певні закономірності, паузи, повторення, обмови та емоційні реакції, які вказують на глибинні психологічні конфлікти.

Зазначений метод цілеспрямовано змінив підхід до розуміння психічних процесів, оскільки дозволив не просто діагностувати симптоми, а й проникнути в змістовність несвідомих мотивів, які керують поведінкою людини. Фройд вважав, що несвідоме часто проявляється у вербальних висловлюваннях, зокрема через так звані обмовки – помилки у мовленні, які насправді розкривають сховані думки і бажання людини.

Герменевтичний аналіз, розроблений Фройдом, базувався на кількох фундаментальних принципах, які стали основою психоаналітичного тлумачення текстів, символів і сновидінь:

1. Розрізнення явного та прийнятого змісту. Оскільки несвідоме не може виражатися разом, воно маскується в символічних формах. Таким чином, будь-

яке висловлювання, дія та образ мають подвійний зміст – явний (буквальний) і латентний (глибінний, прихований).

2. Аналіз повторюваних символів. Фройд вважав, що несвідомі конфлікти часто проявляються у вигляді повторюваних образів та мотивів у снах, фантазіях, художніх творах чи навіть у повсюдній поведінці. Наприклад, людина, яка часто бачить у снах закриті двері чи лабіринти, має несвідомі переживання, пов'язані з почуттям обмеженості або втрати можливостей.
3. Врахування несвідомих мотивів. На думку Фройда, значна частина поведінки людини керується несвідомими бажаннями та конфліктами. Тому, щоб зрозуміти сенс певних висловлювань або дій, необхідно шукати не лише раціональні пояснення, а й глибші, інстинктивні мотиви.

Фройдова методологія аналізу сновидінь та символів мала величезний вплив не тільки на психоаналіз, а й на гуманітарні науки загалом.

- Літературознавства - аналіз символіки та прихованих мотивів у текстах. Наприклад, психоаналітична критика розглядає твори Франца Кафкі, Вільяма Шекспіра чи Джеймса Джойса через призму несвідомих конфліктів і бажань.
- Мистецтвознавстві - інтерпретація образів і символів у живописі та кінематографії. Багато дослідників використовують фрейдистський аналіз до робіт Сальвадора Далі, який активно використовував мотиви несвідомого у своїх картинах.
- Культурологія та соціологія - розуміння символічного значення міфів, ритуалів та колективних архетипів, що відображають глибинні структури суспільної свідомості.

Отже, Фройд заклав основи герменевичного аналізу, надавши дослідникам потужні інструменти для розшифровки схованих змістів у текстах, символах і поведінкових проявах. Його методологія не тільки дозволяє розкрити несвідомі аспекти індивідуальної психіки, а й дає можливість глибше розуміти культурні феномени та механізми формування людської свідомості.

Таким чином, герменевтичний підхід у психоаналізі є важливим методом дослідження несвідомого через тлумачення текстів, символів і висловлювань. Він

базується на методах філософської герменевтики та психоаналітичного аналізу, які розробляли Фройд, Гадамер, Рікьор та інші дослідники. Інтерпретація в психоаналізі сприяє розкриттю прихованих смислів та є ключовим елементом розуміння людської психіки.

2.2 Аналітична філософія та її діалог із психоаналізом

Аналітична філософія є одним із найважливіших напрямів сучасної філософської думки, що вагомо вплинула на розвиток методології аналізу мови, мислення і логіки. Вона базується на строгому логічному аналізі понять і висловлювань, що робить її потужним інструментом для інтерпретації феноменів свідомості та несвідомого. Психоаналіз, започаткований Зигмундом Фройдом, також прагне розкрити структуру психічних процесів, проте використовує інші методи - глибинне дослідження символіки, сновидінь та підсвідомих імпульсів. Взаємодія між аналітичною філософією та психоаналізом є важливим напрямом дослідження, оскільки обидва підходи по-різному підходять до інтерпретації свідомості й несвідомого, а їхній діалог дозволяє знаходити нові методологічні рішення.

Аналітична філософія та психоаналіз мають різні епістемологічні й методологічні засади, проте між ними існує тісний зв'язок. Аналітичні філософи, такі як: Людвіг Вітгенштейн, Рудольф Карнап та Гілберт Райл, намагалися осмислити поняття свідомості та значення через мову, тоді як психоаналіз акцентує увагу на прихованих, несвідомих механізмах, що керують поведінкою людини.

Людвіг Вітгенштейн у своїх пізніх роботах, зокрема в «Філософських дослідженнях», піддавав критиці картезіанську концепцію внутрішнього досвіду та пропонував розглядати значення слів у контексті їхнього використання (Wittgenstein, 1953). Його концепція «мовних ігор» дозволяє пояснити, як символи набувають значення через соціальну практику, що частково перегукується з психоаналітичним розумінням символіки сновидінь та несвідомих бажань.

Рудольф Карнап у роботах «Логічний синтаксис мови» (Carnap, 1934) заперечував можливість емпіричного обґрунтування психоаналізу, вважаючи його

надто метафоричним і нефальсифікованим у термінах логічного позитивізму. Гілберт Райл у книзі «Поняття свідомості» (Ryle, 1949) критикував психоаналітичне уявлення про свідомість як окрему сутність, порівнюючи його з «категоріальною помилкою».

Попри критику, сучасний дослідник Джон Серл («Свідомість і мова», Searle, 1983), стверджує, що концепції несвідомого досліджуються в рамках аналітичної філософії, якщо розглядати їх як функціональні аспекти когнітивних процесів. Це дозволяє знайти спільні точки між двома напрямками [29].

Зигмунд Фройд, попри те, що його підхід часто піддавався критиці з боку аналітичних філософів, зробив значний внесок у розуміння людської психіки та механізмів інтерпретації. Його теорія несвідомого та символічного значення сновидінь («Тлумачення сновидінь») стала основою для багатьох дискусій у філософії мови та семантиці.

Фройд стверджував, що багато психічних процесів відбувається на рівні, який не піддається безпосередньому раціональному аналізу. Це суперечило аналітичній традиції, яка прагнула чітких визначень та логічних структур. Проте деякі його ідеї про символічне значення знайшли відгук у теоріях Поля Рікера [27], який показав, що психоаналіз трактується як форма герменевтики.

Фройдова концепція витіснення та повернення витісненого також розглядається сучасними філософами в контексті аналізу мови та комунікації. Наприклад, Жак Дерріда («Письмо і відмінність», 1967) використовував психоаналітичні ідеї у своїх розробках постструктуралізму, критикуючи традиційну семантику.

Таким чином, аналіз взаємодії аналітичної філософії та психоаналізу показує, що зазначені напрями мають як цілеспрямовані розбіжності, так і спільні точки дотику. Аналітична філософія намагається чітко визначати поняття та їхні логічні зв'язки, тоді як психоаналіз досліджує несвідомі імпульси та символіку. Попри критику з боку аналітичних філософів, багато сучасних дослідників намагаються інтегрувати психоаналітичні концепції у філософію мови та когнітивну науку. Зигмунд Фройд, хоча і піддавався критиці, залишається ключовою фігурою в діалозі між цими напрямками, його ідеї про несвідоме та символіку сновидінь вплинули на

подальший розвиток філософської думки.

2.3 Критика та адаптація ідей Фрейда у філософській думці XX століття

Психоаналіз Зигмунда Фрейда став однією з найвпливовіших інтелектуальних традицій XX століття, що спричинила значні зміни не лише у сфері психології, а й у філософії, соціології, культурології та інших науках. Дослідника ідеї щодо несвідомого, структури особистості та природи людських бажань зазнали численних інтерпретацій, критики та адаптацій у межах різних філософських шкіл. Від екзистенціалістів до постструктуралістів - багато дослідників зверталися до Фрейда як до ключової фігури у формуванні концепцій суб'єктивності, влади та символічних структур.

Критика психоаналізу розпочалася ще за життя Фрейда, коли його методи та теоретичні припущення піддавалися сумнівам як з боку психологів, так і філософів. Однією з основних претензій постала складність емпіричної перевірки його концепцій. Однак, попри критику, багато філософів XX століття активно запозичували фрейдистські ідеї, інтегруючи їх у власні теоретичні побудови та трансформуючи у відповідності до нових інтелектуальних викликів. Саме тому дослідження критики та адаптації фрейдизму у філософській думці є важливим для розуміння його місця у сучасній інтелектуальній історії [1].

Одним із найвідоміших філософів, які адаптували фрейдизм, був Жак Лакан. Його концепція несвідомого «структурованого, як мова» стала основою для нової інтерпретації психоаналізу, яка отримала широкий резонанс у філософії. Лаканська теорія символічного, уявного та реального відкрила нові горизонти у вивченні психіки та культури. Водночас Мішель Фуко, хоч і критикував психоаналіз, зокрема за його дисциплінарний характер, визнавав значущість фрейдівського відкриття у виявленні механізмів суб'єктивності [1; 28].

З іншого боку, екзистенціальні філософи, такі як: Жан-Поль Сартр, заперечували ключові положення Фрейда щодо детермінованості людської поведінки несвідомими імпульсами. Сартр стверджував, що людська свідомість є радикально

вільною, а психоаналіз, з його наголосом на минулому та підсвідомих факторах, суперечить ідеї автентичного вибору.

Постструктуралістська критика Фройда, представлена такими дослідниками як: Жиль Дельоз та Фелікс Гваттарі, котрі розглядали психоаналіз як форму репресивного дискурсу, що нав'язує певні категорії суб'єктивності. У своїй праці «Анти-Едіп» вони відкидають концепцію Едіпового комплексу, стверджуючи, що психоаналіз відтворює буржуазні структури влади.

Також варто зазначити, що сучасна когнітивна наука та нейронаука часто критикують психоаналіз за його методологічну нечіткість. Наприклад, Даніел Деннет висловлював сумніви щодо новизни багатьох фрейдистських припущень, наголошуючи на необхідності більш емпірично обґрунтованих підходів щодо вивчення свідомості та несвідомого.

Таким чином, ідеї Фройда залишаються впливовими в сучасній філософії, попри численні критичні зауваження. Його концепції стали об'єктом як нищівної критики, так і творчої адаптації в межах різних інтелектуальних традицій. Від Лакана, який запропонував нову мову психоаналізу, до Дельоза і Гваттарі, які закликали до його деконструкції, – фрейдизм продовжує відігравати ключову роль у філософській дискусії про природу людської суб'єктивності, влади та культури. Отже, діалог між психоаналізом і філософією XX століття залишається відкритим і багатовимірним, що свідчить про тривалу актуальність фрейдівського спадку.

Висновки до розділу 2

Герменевтичний підхід у психоаналізі відіграє ключову роль у процесі інтерпретації текстів, символів та несвідомих проявів людської психіки. Фройд розглядав психоаналіз як метод «розшифрування» несвідомого змісту, що проявляється у сновидіннях, обмовках, художніх творах та соціальній поведінці. Герменевтика дозволяє простежити, як приховані змісти формуються через символи, метафори й архетипічні образи, що мають як індивідуальне, так і колективне значення. Аналіз текстів у психоаналізі обґрунтовується на виявленні латентного

змісту, що приховується за явною структурою висловлювання, а також на врахуванні культурного та історичного контексту.

Аналітична філософія, що значною мірою розвивалася у XX столітті, вступила в складний діалог із психоаналізом. Представники досліджуваного напрямку, зокрема Людвіг Вітгенштайн і Гілберт Райл, критично поставилися до психоаналітичних тверджень про несвідомість, ставлячи під сумнів можливість наукової верифікації таких концепцій. Водночас деякі аналітичні філософи, такі як Карл Поппер, наголошували на проблеми фальсифікованості психоаналітичних тверджень, що робило їх подібними до метафізичних конструкцій. Попри це, психоаналіз вплинув на розуміння мови та значення, а також на теоретичні підходи до дослідження свідомості й особистості. Діалог між психоаналізом і аналітичною філософією не лише виявив слабкі місця психоаналітичної теорії, а й сприяв її подальшій адаптації та перегляду.

Ідеї Фрейда відзнали як критики, так і адаптації у філософській думі XX століття. Дослідники Жан-Поль Сартр і Мартін Гайдеггер, заперечували детермінізм психоаналізу, стверджуючи, що людина не є заручником своїх несвідомих потягів, а володіє вільним вибором. Франкфуртська школа, зокрема Герберт Маркузе та Еріх Фромм, переосмислила психоаналіз у соціально-критичному контексті, наголошуючи на тому, що несвідоме формується не лише біологічними, а й соціальними умовами. Постструктуралісти Мішель Фуко і Жак Лакан, використовували психоаналітичні концепції для аналізу дискурсу, влади та суб'єктивності, демонструючи, що Фрейдова концепція несвідомого має більше значення, ніж просто особистісний вимір. Таким чином, психоаналіз не тільки зберіг своє значення у філософії, а й трансформувався, інтегруючись в різні інтелектуальні традиції та дисципліни.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-КРИТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІДЕЙ ЗИГМУНДА ФРОЙДА

3.1 Психоеаналіз у соціальній критиці: Франкфуртська школа та її інтерпретація

Психоеаналіз, започаткований Зигмундом Фройдом, став не лише методом терапії, а й важливим інструментом соціальної критики. Особливого значення він набув у дослідженнях представників Франкфуртської школи, які використовували фрейдівські концепції для аналізу суспільних структур, механізмів влади та масової культури. Теоретики зазначеної школи прагнули пояснити, як несвідомі імпульси та соціальні процеси взаємодіють, формуючи індивідуальну та колективну свідомість.

Франкфуртська школа, заснована в 1920-х роках Інститутом соціальних досліджень, включала наукових дослідників - Макс Горкгаймер, Теодор Адорно, Еріх Фромм, Герберт Маркузе та Юрген Габермас. Вони поєднували психоеаналіз із марксистською критикою суспільства, прагнучи виявити приховані механізми ідеологічного контролю та підпорядкування. Особливу увагу вони приділяли поняттям репресії, авторитарної особистості, маніпуляції свідомістю та впливу масової культури на формування соціальних відносин [11].

Ключовим питанням у дослідженнях Франкфуртської школи було те, як капіталістична система впливає на психічні структури людини. Використовуючи фрейдівську концепцію несвідомого, теоретики аналізували механізми соціального контролю, які не тільки регулюють поведінку індивіда, а й формують його бажання, страхи та ідеали. Зокрема, вони звертали увагу на те, як культура та масові медіа використовуються для закріплення ідеологічного домінування (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Психоеаналітичний підхід у соціальній критиці: інтерпретація Франкфуртської школи

Авто р	Основн і роботи	Ключо ві ідеї	Викори стання психоеа налізу	Основн і понятт я	Соціал ьна критик а	Вплив на сучасн ість	Відмі нност і від Фрой да	Методи дослідже ння	Цитат и
-----------	--------------------	------------------	---------------------------------------	-------------------------	------------------------------	-------------------------------	---------------------------------------	---------------------------	------------

Макс Горкгаймер	«Традиційна і критична теорія»	Критика ідеологічних структур	Аналіз колективної несвідомої дії	Критична теорія	Вплив капіталізму на психіку	Теорія критичної свідомості	Соціальні структури визнають особистість	Соціологічний аналіз	«Люди на формується суспільством так само, як і визначає його»
Теодор Адорно	«Діалектика Просвітництва»	Критика масової культури	Роль несвідомого в маніпуляції	Авторитарна особистість	Капіталізм формує ілюзію свободи	Дослідження популярної культури	Критика фетишизму у споживання	Культурологічний аналіз	«Масова культура - це інструмент контролю та маніпуляції»
Еріх Фром	«Втеча від свободи»	Психологічний аналіз як інструмент соціального аналізу	Дослідження несвідомого страху перед свободою	Гуманістичний психологічний аналіз	Взаємозв'язок економіки та психології	Вплив авторитарних структур на особистість	Соціальні умови формують психіку	Гуманістична психологія	«Люди на відмовляється від свободи через страх»
Герберт Маркузе	«Одномірна людина»	Роль репресивної толерантності	Аналіз капіталістичних механізмів контролю	Репресивне суспільство	Контроль бажань через споживання	Маніпуляція через ринок та рекламу	Вплив технологій на психіку	Соціально-психологічний аналіз	«Сучасне суспільство перетворює свободу на ілюзію»
Юрген Габермас	«Теорія комунікативної дії»	Рациональність проти несвідомого	Аналіз мовних механізмів несвідомого	Критика репресивної свідомості	Ідеологічне маніпулювання через дискурс	Вплив комунікації на суспільні структури	Психологічний аналіз як критичний метод	Дискурсивний аналіз	«Мова формує спосіб мислення та соціальну поведінку»

Таким чином, Франкфуртська школа здійснила глибокий вплив на соціальну теорію, інтегруючи психоаналіз у критику сучасного суспільства. Вона виявила приховані механізми маніпуляції свідомістю, що використовуються в капіталістичній системі для підтримання ідеологічного домінування. Роботи Горкгаймера, Адорно, Фромма, Маркузе та Габермаса демонструють, що психоаналіз постає не лише методом індивідуальної терапії, а й інструментом критичного аналізу соціальних процесів.

Основні концепції, розроблені Франкфуртською школою, залишаються актуальними і сьогодні, особливо в контексті масової культури, цифрових технологій та інформаційного впливу. Психоаналіз у соціальній критиці допомагає зрозуміти, як формується людська свідомість під впливом суспільних процесів, а також дає змогу аналізувати механізми влади, контролю та ідеологічного впливу.

3.2 Репрезентація та її значення для політичної філософії

Репрезентація є одним із ключових понять політичної філософії, що визначає спосіб представлення інтересів, ідей та ідеологій у суспільстві. Досліджуване поняття охоплює широкий спектр концепцій - від політичного представництва у виборчих системах до символічного вираження влади та ідентичності. Політична репрезентація формує засади легітимації влади, взаємодії між громадянами та державою, а також механізми комунікації між суспільними групами [11].

Концепція репрезентації зазнавала цілеспрямованої трансформації в історії політичної думки, після чого її розуміння змінювалось під впливом різноманітних соціальних, економічних та культурних чинників. Від античних уявлень про політичне представництво до демократичних інститутів, репрезентація пройшла складний шлях еволюції, набуваючи нового змісту та відповіді на суспільні виклики.

У традиційних суспільствах, зокрема таких як антична Греція та Рим, репрезентація будувалася на принципах частини учасників у прийнятих рішеннях. Афінська демократія передбачала, що кожен вільний громадянин міг би брати участь у зборах та висловлювати свою позицію, тобто концепція представництва фактично

була відсутня, припинила існувати систему прямої демократії. У Римській республіці ситуація була дещо іншою: інститути народних трибунів та сенату виконували репрезентативні функції, але представництво базувалося переважно на соціальному статусі й належності до певних станів.

Середньовічні та ранньомодерні прояви про репрезентацію значно відрізнялися від античних моделей. Феодальна структура влади передбачала ієрархічний розподіл повноважень, де правителі вважалися божественно уповноваженими представляти своїх підданих. Зазначена концепція представництва спиралася не на виборчий мандат, а на ідею божественного права монархів та васальних зобов'язань. Ще з розвитком парламентських традицій у країнах Європи, таких як: Англія, Франція та Нідерланди, почали формуватися механізми представництва, які наблизилися до сучасного розуміння зазначеного явища [17].

Епоха Просвітництва принесла кардинальні зміни у трактуванні репрезентації. Політичні дослідники Джон Локк, Жан-Жак Руссо та Шарль Монтеск'є, сформулювали концепцію народного суверенітету, поділ влади та суспільного договору, які стали основою для демократичної репрезентації. Локк підкреслював, що легітимна влада існує лише за згодою народу, а Руссо наголошував на необхідність загальної волі, яка має бути реалізована через представницькі органи.

Американська та Французька революції XVIII століття стали вирішальним етапом у становленні сучасної концепції репрезентації. Вони заклали принципи виборного представництва, конституціоналізму та прав людини. Створення парламентських систем, зокрема в США та Великій Британії, привело до інституціоналізації репрезентації через вибори, що стали механізмом делегування влади від народу до уряду.

У XIX-XX століттях концепція репрезентації продовжувала змінюватися під впливом індустріалізації, урбанізації та боротьби за розширення політичних прав. Зародження соціал-демократичних рухів, а згодом і феміністичних, антипостколоніальних та інших демократичних ініціатив привело до перегляду традиційних моделей представництва. Виборчі права почали надаватися ширшим категоріям населення, включаючи жінок, робітників та етнічні меншини, що значно

розширило зміст і функції політичного представництва.

У сучасному світі репрезентація є невід'ємною складовою демократичного управління, проте вона набуває нових форм у зв'язку з розвитком цифрових технологій, глобалізацією та зростаючою роллю громадянського суспільства. Традиційні інститути представницької демократії, такі як парламенти та партії, зіштовхуються з викликами, пов'язаними зі зниженням довіри до політичного еліту, зростанням популізму та пошуком альтернативних форм політичної участі.

Таким чином, концепція репрезентації пройшла довгий шлях трансформації від античних форм середньої демократії та феодалної васальної системи до сучасних моделей представницької демократії.

Отже, у XX столітті на репрезентацію вагомо вплинули як психоаналіз, так і критичні теорії, зокрема Франкфуртської школи. Особливу увагу питанню репрезентації приділяли дослідники - Карл Шмітт, Ханна Арендт, Жак Рансьєр, Ернест Лакло та інші.

Одним із найбільш незвичайних підходів до феномену репрезентації є психоаналітичний, зокрема концепції Зигмунда Фройда, які проливають світло на неусвідомлені аспекти політичного представництва, вплив ідеології та символічні механізми влади. Його ідеї стали основою для подальших досліджень взаємозв'язку між політичною владою, колективним несвідомим та соціальною динамікою.

Репрезентація іншої центральної ролі у формуванні політичних структур, визначенні владних відносин та конструюванні політичної ідентичності, після саме через неї відбувається легітимація влади, встановлення зв'язку між державою та суспільством, а також формування загальноприйнятих суспільних норм та цінностей. У широкому сенсі репрезентація охоплює різні аспекти суспільного та політичного життя, включаючи політичне, символічне, ідеологічне та культурне представництво, кожне з яких має свої особливості та вплив на громадську думку й суспільні процеси.

Політичне представництво є основою демократичного управління, оскільки вона забезпечує механізм передачі влади від громадян обраним представникам, які приймають рішення від імені суспільства. Виборчі механізми, парламентаризм та демократичне делегування влади формують систему, яка дозволяє різним групам

населення бути почутими в політичному процесі. Політичні партії, громадські рухи та лобістські організації виступають посередниками між суспільством і державою, впливаючи на політичний порядок денний та процес ухвалення рішень.

Різні системи вибіркового представництва - мажоритарна, пропорційна та змішана - формують різні моделі влади та взаємодії між громадянами та державними інституціями. Наприклад, у мажоритарній системі перевага надається індивідуальному представництву, тоді як у пропорційній системі відображається розподіл політичних уподобань у масштабах усього суспільства. Демократичний представник також включає механізми прямої демократії, такі як: референдуми, народні ініціативи та петиції, які дозволяють громадянам впливати на державну політику.

Проте політичне репрезентація не є ідеальною системою, оскільки нерідко створює ситуацію, коли вона втрачає свою ефективність через такі явища, як криза довіри до політичних інститутів, популізм, корупція та політична поляризація. У сучасному світі зростає потреба в нових формах політичного представництва, які б доповнювали традиційні демократичні інститути з іншими технологіями, що дозволяє громадянам активніше впливати на процеси ухвалення рішень [9].

Політичні лідери, державні символи та риторичні конструкції створюють важливу роль у створенні національної ідентичності та формуванні ставлення громадян до влади. Наприклад, національний прапор, герб, гімн та інші державні символи виступають засобами політичної мобілізації та легітимації владних структур.

Символічне представництво також включає використання політичних міфів, історичних наративів та культових образів у державній пропаганді. Наприклад, образ «батька нації» чи «захисника» часто використовується в риторичних виступах політичних лідерів народу для посилення свого авторитету. Диктатори нерідко створюють культ особи, яка базується на символічному представленні їх як рятівників нації чи носіїв історичної місії. Крім того, символічне представлення охоплює медіа-дискурси, в яких створюються та транслиуються образи політичних діячів, що впливають на масову свідомість. Використання популістських гасел, візуальних образів, емоційних звернень та ритуалів формує особливу політичну

атмосферу, яка сприяє як зміцненню, так і підриву політичного порядку.

Ідеологія як система поглядів і переконань трактує використання через різні дискурсивні практики, що впливають на масову свідомість. Політичні ідеології - лібералізм, консерватизм, соціалізм, націоналізм тощо - пропонують певну картину світу та способи розв'язання суспільних проблем.

Ідеологічна репрезентація створюється через мову політичних акторів, медіа-нарлативи та освітні системи. Наприклад, у демократичних суспільних ідеологіях представництва будується на принципах рівності, свободи та прав людини, тоді як у тоталітарних режимах вона зосереджена на ідеях домінування, контролю та ідеологічної однорідності [9].

Сучасна політика значною мірою базується на створенні ефективних ідеологічних конструкцій, які допомагають мобілізувати виборців та формувати суспільні настрої. Політичні партії та державні установи активно використовують медіа-простір для трансляції певних ідеологічних меседжів, які допомагають формувати громадську думку та підтримку певних політичних ініціатив.

Культурна репрезентація є кількісним елементом формування суспільних норм, моделей поведінки та колективної ідентичності. Мистецтво, література, кіно, засоби масової інформації та соціальні мережі виконують ключову роль у конструюванні культурних проявів про політичну реальність.

Наприклад, кінематограф часто відображає політичні конфлікти, соціальні трансформації та історичні події, що формують суспільне уявлення про минуле та сучасність. Література також постає одним із засобів політичної критики та пропаганди, впливаючи на формування громадської думки.

Засоби масової інформації змінюють вирішальну роль у процесі культурного представництва, після чого випускають, які теми у публічний дискурс, як публікуються новини та які місця доходять до суспільства. В епоху цифрових технологій соціальні медіа створюють нові форми культурного представництва, де будь-хто стає «агентом репрезентації», транслуючи власні погляди, створюючи альтернативні нарлативи та впливаючи на громадську думку.

Таким чином, репрезентація є багатовимірним феноменом, що охоплює сферу

суспільного життя. Вона шукає політичну легітимність, формує символічне сприйняття влади, структурує ідеологічні дискурси та впливає на культурні процеси. Політичне представництво забезпечує функціонування демократичних інститутів, символічне представлення формує суспільні настрої, ідеологічне репрезентація впливає на переконання громадян, а культурне представництво відображає та трансформує суспільні норми та цінності.

У сучасному світі де інформаційні технології змінюють способи комунікації та впливу на громадян, репрезентація стає ще складнішим і динамічнішим процесом. Вона є не лише механізмом політичного управління, а й джерелом конструювання суспільної реальності, що визначає характер соціальних відносин та політичного дискурсу.

Зигмунд Фройд здійснив фундаментальний внесок у розуміння феномену репрезентації, розглядаючи його через призму несвідомих психічних процесів. Дослідника теорія, заснована на поняттях витіснення, символізації та перенесенні, дозволяє глибше дослідити механізми формування політичної свідомості, суспільних уявлень та владних відносин.

Фройд вважав, що репрезентація має тісний зв'язок із витісненням – процесом, у процесі якого певні бажання, страхи та травматичний досвід усуваються з рівня свідомості та переміщуються в несвідомості. У політичному контексті зазначений механізм розглядається як спосіб сублимації та перенаправлення колективних переживань у соціально прийнятих формах. Політичні інституції, ідеологія, державні символи забезпечують роль свого рідного екрана, на якому відображаються витіснені прагнення маси. Таким чином, влада, особливо авторитарного типу, використовує зазначені несвідомі механізми, задля регулювання суспільних емоцій та направлення їх у потрібний напрямок.

Хоча поняття «колективного несвідомого» частіше пов'язують із Карлом Юнгом, Фройд також досліджував роль колективних архетипів, міфологічних образів та символічних структур у політичному житті. Влада та ідеологічні системи спираються на глибинні психічні механізми, які формують сприйняття лідерства, авторитету та соціального порядку [14; 17]. Наприклад, міфи про сильного правителя

та «батька нації» є відображенням патерналістських установ, що глибоко закладені в колективному несвідомому. Політичні символи - прапори, герби, гімни - також є репрезентаціями, що діють на рівні несвідомих асоціацій і підкріплюють почуття національної єдності чи ідеологічної згуртованості.

Фройдівський концепт переносу, що забезпечує перенесення емоцій та переживання з минулого досвіду на конкретний об'єкт у сучасному, є ключовою роль у політичному репрезентуванні. У суспільній свідомості політичний лідер стає об'єктом переносу, на який проєктуються очікування, надії, страх та розчарування громадян. Зазначений феномен пояснює формування культу особистості, коли народ сприймає лідера не лише як раціонального лідера, а й як символічну фігуру, що втілює колективні прагнення або архетипічні образи.

Особливо вагомим постає зв'язок між політичною харизмою та несвідомими психологічними процесами. Харизматичні лідери здатні активізувати архетипічні прояви про «місію», «визволителя» та «суворого батька», що робить їхню владу більш легітимною в очах маси. Проте той самий механізм переносу працює й у зворотному напрямку: у процесі розчарування народу так само стрімко руйнується культ особистості, як і під час створення (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

12 аспектів репрезентації у політичній філософії

№	Аспект	Визначення	Основні мислителі	Роботи	Вплив на політику	Приклади	Символічні механізми	Критика	Застосування	Фройдистська інтерпретація	Соціальний контекст
1	Політичне представництво	Делегування влади через вибір	Руссо, Шмітт	"Соціальний контракт"	Демократичний механізм	Парламентська система	Виборчі кампанії	Криза репрезентації	Пряма демократія	Витіснення соціального невдоволення	Сучасні виборчі системи
2	Символічне представництво	Використання символів у владі	Лакан, Фройд	"Психологія мас"	Легітимація влади	Державні герби, прапори	Політичні міфи	Маніпуляція символами	Культ особистості	Несвідомий вплив символів	Пропаганда

	тво										
3	Ідеологічна репрезентація	Формування ідеологічного дискурсу	Альтюссер, Грамші	"Ідеологічні державні апарати"	Створення суспільних норм	Політична пропаганда	Вплив мас-медіа	Контроль дискурсу	Ідеологічний плюралізм	Витіснення альтернативних дискурсів	Домінуючі ідеології
4	Культурне представництво	Відображення ідеології через культуру	Бурд'є, Адорно	"Діалектика просвітництва"	Нормалізація політичних наративів	Література, мистецтво	Культурні символи	Культурний імперіалізм	Контркультура	Витіснення протестних настроїв	Медіа, мистецтво, кіно
5	Національна репрезентація	Формування національної ідентичності	Андерсон, Гобсбаум	"Уявлені спільноти"	Націоналізм, державотворення	Національні міфи, ритуали	Гімни, прапори	Маніпуляція історією	Космополітизм	Несвідоме ототожнення із нацією	Глобалізація, міграційні процеси
6	Репрезентація гендеру	Відображення гендерних ролей у політиці	Бовуар, Батлер	"Друга стаття", "Гендерний клопіт"	Гендерна рівність	Жіночі квоти у політиці	Феміністичний дискурс	Патріархальні структури	Інклюзивна політика	Витіснення жіночої суб'єктності	Фемінізм, боротьба за права
7	Репрезентація класів	Вираження інтересів суспільних класів	Маркс, Вебер	"Капітал", "Економіка та суспільство"	Класова боротьба	Ліві та праві партії	Політичні гласа	Ігнорування маргіналізованих груп	Соціальні рухи	Несвідомий протест проти нерівності	Соціально-економічна структура
8	Медійна репрезентація	Вплив медіа на формування суспільства	Маклюєн, Чомський	"Розуміння медіа", "Manufacturing Consent"	Маніпуляція свідомістю	Телебачення, соціальні мережі	Візуальні ефекти	Дезінформація	Незалежна журналістика	Витіснення неприємної реальності	Цифрова епоха, інформаційні війни

		льної думки									
9	Правова репрезентація	Відображення суспільних норм у праві	Гобс, Локк	"Левіафан" , "Два трактати про правління"	Дотримання правових принципів	Конституція, судові системи	Законотдавчі норми	Консерватизм правових інститутів	Громадянська активність	Юридична сублімація конфліктів	Верховенство права
10	Релігійна репрезентація	Використання релігії в політичній дискусії	Вебер, Дюркгейм	«Протестантська етика і дух капіталізму»	Політична релігія	Церква в політиці	Релігійні символи	Секуляризація	Політична мультикультуралізму	Несвідомий страх перед невідомим	Секуляризація vs традиціоналізм
11	Економічна репрезентація	Відображення економічних відносин у політиці	Сміт, Кейнс	"Багатство народів" , "Загальна теорія зайнятості"	Вплив економічних еліт	Корпорації, банки	Економічні метафори	Домінування фінансових інтересів	Економічний націоналізм	Вітиснення економічної нестабільності	Глобалізація, капіталізм
12	Екологічна репрезентація	Відображення екологічних проблем у політиці	Латур, Бек	"Політика природи" , "Ризикова суспільство"	Екоактивізм, зелена політика	Кліматичні угоди, протести	Еко-наративи	Корпоративний спротив	Екологічне законодавство	Вітиснення екологічної загрози	Кліматичні зміни, урбанізація

Таким чином, репрезентація відіграє ключову роль у політичній філософії, визначаючи механізми формування влади, конструювання ідеології та соціального порядку. Психоекспериментальний підхід, запропонований Фройдом, дозволяє глибше осмислити механізми політичного представництва, акцентуючи увагу на несвідомих процесах, що формують політичну поведінку. Дослідження політичної репрезентації

через психоаналіз дозволяє зрозуміти, як колективні страхи, бажання та проєкції впливають на політичні рішення та соціальну динаміку. Таким чином, взаємозв'язок психоаналізу та політичної філософії відкриває нові перспективи в аналізі влади та її впливу на суспільство.

3.3 Сучасне значення ідей Фроїда у гуманітарних науках

Ідеї Зигмунда Фроїда справили величезний вплив на гуманітарні науки, відкривши нові горизонти у розумінні людської психіки, культури та суспільних процесів. Дослідника концепції несвідомого, витіснення, лібідо та психоаналітичних механізмів тлумачення текстів стали основою для досліджень зокрема у сферах - літературознавство, антропологія, соціологія, політична філософія та культурні студії. Вплив психоаналізу Фроїда чітко констатується в численних сучасних інтерпретаціях культурних феноменів, особистої ідентичності та соціальних структур [27; 31].

Фроїдова методологія не лише заклала підвалини сучасної психології, а й сприяла розвитку міждисциплінарного підходу до аналізу суспільних і культурних процесів. У XXI столітті його ідеї активно адаптуються у контексті нових філософських течій, постмодерністських і постструктуралістських досліджень, а також критичних підходів у соціальних науках. Важливим аспектом сучасного використання психоаналітичних концепцій є їхній зв'язок із питаннями влади, ідентичності та репрезентації [31].

Психоаналітичні концепції Фроїда залишаються важливими для сучасних гуманітарних наук, зокрема у:

- Літературознавстві – психоаналітична критика розглядає художні твори як тексти, що містять підсвідомі мотиви та архетипи;
- Соціології – використання психоаналізу для аналізу колективної поведінки та соціальних інституцій;
- Антропології – дослідження первісних суспільств через призму психоаналітичних моделей;

- Політології – вивчення впливу несвідомого на політичні ідеології та масову свідомість;
- Культурних студіях – аналіз медійних наративів та репрезентації соціальних груп. (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Сучасне значення ідей Фрейда у гуманітарних науках

№	Наука	Ключові ідеї Фрейда	Використання у сучасних дослідженнях	Праці Фрейда	Сучасні дослідники	Основні концепти	Методологія	Критика	Альтернативні підходи	Актуальні питання	Вплив на суміжні дисципліни	Приклади застосування	Зв'язок із філософією	Перспективи розвитку
1	Літературознавство	Несвідоме у текстах	Психоаналітична критика	«Тлумачення сновидінь»	Лакан, Крістева	Символізм	Глибинний аналіз	Постмодернізм	Семіотика	Аналіз сюжетів	Вплив на структуралізм	Декострукція міфів	Феноменологія	Нові підходи
2	Соціологія	Колективне несвідоме	Аналіз масової свідомості	«Психологія мас»	Адорно, Маркузе	Масова культура	Критична теорія	Позитивізм	Когнітивна наука	Популізм	Політологія	Вибірчі кампанії	Постколоніалізм	Аналітичні перспективи
3	Антропологія	Підсвідоме у ритуалах	Дослідження традицій	«Тотем і табу»	Леві-Стросс	Міфологія	Порівняльний аналіз	Фемінізм	Крос-культурні студії	Символіка	Релігійств	Дослідження ініціацій	Постструктуралізм	Глобалізація

Таким чином, ідеї Зигмунда Фрейда залишаються важливими для гуманітарних наук, оскільки вони дозволяють дослідникам аналізувати приховані механізми формування культури, соціальної поведінки та політичної ідеології. В сучасному дискурсі психоаналіз використовується для критики масової культури, медіа, політичних маніпуляцій та соціальних норм. Окрім того, він слугує основою для міждисциплінарних підходів, що поєднують психологію, філософію, соціологію та культурологію. Майбутні дослідження можуть розширити застосування

психоаналітичних концепцій у сфері штучного інтелекту, цифрової культури та нових медіа.

Висновки до розділу 3

Психоаналіз став інструментом соціальної критики, особливо в інтерпретації представників Франкфуртської школи - Еріх Фромм, Герберт Маркузе та Теодор Адорно. Вони розширили фрейдистські концепції несвідомого витіснення, застосовували їх до аналізу суспільних процесів. Франкфуртська школа розглядала психоаналіз як метод розкриття механізмів ідеологічного контролю, що діють у капіталістичних суспільствах. Маркузе, наприклад, у своїй праці *«Ерос і цивілізація»* пояснював, як репресивні суспільні структури сприяють придушенню індивідуальних бажань і підтримують панівний лад. Адорно та Хоркгаймер в *«Діалектиці просвітництва»* звернули увагу на те, як масова культура використовує несвідомі механізми, нав'язуючи стандартизовані моделі поведінки та мислення. Франкфуртська школа показала, що психоаналіз є не лише методом індивідуального лікування, а й ключем до розуміння широких соціокультурних процесів, пов'язаних із владою, підкорінням та ідеологічною маніпуляцією.

Концепція репрезентації є центральною для політичної філософії, оскільки вона створює способи, у яких влада та соціальні відносини набувають символічного оформлення. Репрезентація охоплює не тільки механізми політичного представництва через вибори, парламентську систему чи державні інститути, а й більш глибокі аспекти – символічне, ідеологічне та культурне представництво. Ідеологічна репрезентація торгівельної ключової ролі у формуванні суспільних проявів про владу, авторитет і законність, які простежуються у справах Антоніо Грамма та Луї Альтюссера. Символічне представництво впливає на сприйняття політичних лідерів, державних символів та колективної ідентичності, використовуючи механізми, описані ще Фройдом у *«Психології мас і аналізу Я»*. Політична репрезентація також має практичні наслідки – від побудови виборчих стратегій до створення масових політичних рухів, які спираються на уявлення про

лідерство, народний суверенітет та національну ідентичність.

Ідеї Фрейда продовжують розвивати значну роль у сучасних гуманітарних науках, адаптуючись до нових інтелектуальних течій. У психології психоаналітичний підхід залишається основою для розуміння мотивації людини, механізмів травми та моделей поведінки. У соціології та культурології психоаналіз використовують для дослідження колективного несвідомого, символічних структур культури та механізмів впливу мас-медіа. Жак Лакан оновив психоаналіз через структурний підхід, підкреслюючи роль мови та дискурсу у формуванні суб'єктивності. У політичній філософії психоаналіз використовується для аналізу популізму, авторитарних режимів та психології масової свідомості. Таким чином, хоча деякі положення Фрейда піддавалися критиці та модифікації, його ідеї залишаються впливовими, інтегруючись у сучасні теоретичні напрями та розширюючи горизонти гуманітарного знання.

ВИСНОВКИ

Психоаналіз, як теоретична система, розроблена Зигмундом Фройдом, має значний вплив на розвиток сучасної філософії та психології, зокрема через свої основні поняття, такі як: несвідомість, сновидіння і структура психіки. Несвідоме стало центральною категорією психоаналізу, що відкрило нові горизонти для розуміння внутрішніх конфліктів людини та її мотивацій. Сновидіння, згідно з Фройдом, являють собою «королівську дорогу до несвідомого», через яку можна проникнути в глибину психіки, зрозуміти приховані бажання та страхи. Структура психіки, згідно з Фройдом, поділяється на три основні компоненти: ід, його та суперего, кожен з яких має у формуванні своєї поведінки та роль внутрішнього світу особистості.

Розвиток теорії психоаналізу був відзначений численними виробничими працями Фрейда, серед яких особливе значення мають «Тлумачення сновидінь» (1899), «До питання про природу сексуальності» (1905), а також його численні роботи про психопатологію щоденного життя, сновидіння, мрії та сховані механізми внутрішнього конфлікту. У зазначених роботах Фройд розглядає не тільки індивідуальну психологію, але й соціальні аспекти психіки, підкреслюючи вплив культури і суспільства на формування психічних структур і механізмів.

Вплив психоаналізу на філософське осмислення свідомості та несвідомого був глибоким і тривалим. Фройд радикально змінив підхід до розуміння людської свідомості, відкривши концепцію несвідомого як активного діяча, що впливає на думки, вчинки та навіть на культуру в цілому. З розвитком психоаналізу з'явилися нові філософські науки, які почали вивчати несвідомі структури як важливу частину людської психіки. Психоаналіз став основою для таких напрямів, як екзистенціалізм, феноменологія і герменевтика, в яких була переглянута роль свідомості та її взаємодія з несвідомим. Ідеї Фрейда стали основою для розвитку нових філософських підходів до питань суб'єктивності, ідентичності та самосвідомості, надаючи поштовх для подальших досліджень у психології та філософії, які зосереджені на впливі підсвідомих процесів на поведінку і сприйняття реальності.

Герменевтичний підхід у психоаналізі відіграє ключову роль у процесі інтерпретації текстів, символів та несвідомих проявів людської психіки. Фройд розглядав психоаналіз як метод «розшифрування» несвідомого змісту, що проявляється у сновидіннях, обмовках, художніх творах та соціальній поведінці. Герменевтика дозволяє простежити, як приховані змісти формуються через символи, метафори й архетипічні образи, що мають як індивідуальне, так і колективне значення. Аналіз текстів у психоаналізі обґрунтовується на виявленні латентного змісту, що приховується за явною структурою висловлювання, а також на врахуванні культурного та історичного контексту.

Аналітична філософія, що значною мірою розвивалася у XX столітті, вступила в складний діалог із психоаналізом. Представники досліджуваного напрямку, зокрема Людвіг Вітгенштайн і Гілберт Райл, критично поставилися до психоаналітичних тверджень про несвідомість, ставлячи під сумнів можливість наукової верифікації таких концепцій. Водночас деякі аналітичні філософи, такі як Карл Поппер, наголошували на проблеми фальсифікованості психоаналітичних тверджень, що робило їх подібними до метафізичних конструкцій. Попри це, психоаналіз вплинув на розуміння мови та значення, а також на теоретичні підходи до дослідження свідомості й особистості. Діалог між психоаналізом і аналітичною філософією не лише виявив слабкі місця психоаналітичної теорії, а й сприяв її подальшій адаптації та перегляду.

Ідеї Фрейда відзнали як критики, так і адаптації у філософській думі XX століття. Дослідники Жан-Поль Сартр і Мартін Гайдеггер, заперечували детермінізм психоаналізу, стверджуючи, що людина не є заручником своїх несвідомих потягів, а володіє вільним вибором. Франкфуртська школа, зокрема Герберт Маркузе та Еріх Фромм, переосмислила психоаналіз у соціально-критичному контексті, наголошуючи на тому, що несвідоме формується не лише біологічними, а й соціальними умовами. Постструктуралісти Мішель Фуко і Жак Лакан, використовували психоаналітичні концепції для аналізу дискурсу, влади та суб'єктивності, демонструючи, що Фрейдова концепція несвідомого має більше значення, ніж просто особистісний вимір. Таким чином, психоаналіз не тільки зберіг своє значення у філософії, а й трансформувався,

інтегруючись в різні інтелектуальні традиції та дисципліни.

Психоаналіз став інструментом соціальної критики, особливо в інтерпретації представників Франкфуртської школи - Еріх Фромм, Герберт Маркузе та Теодор Адорно. Вони розширили фрейдистські концепції несвідомого витіснення, застосували їх до аналізу суспільних процесів. Франкфуртська школа розглядала психоаналіз як метод розкриття механізмів ідеологічного контролю, що діють у капіталістичних суспільствах. Маркузе, наприклад, у своїй праці *«Ерос і цивілізація»* пояснював, як репресивні суспільні структури сприяють придушенню індивідуальних бажань і підтримують панівний лад. Адорно та Хоркгаймер в *«Діалектиці просвітництва»* звернули увагу на те, як масова культура використовує несвідомі механізми, нав'язуючи стандартизовані моделі поведінки та мислення. Франкфуртська школа показала, що психоаналіз є не лише методом індивідуального лікування, а й ключем до розуміння широких соціокультурних процесів, пов'язаних із владою, підкорінням та ідеологічною маніпуляцією.

Концепція репрезентації є центральною для політичної філософії, оскільки вона створює способи, у яких влада та соціальні відносини набувають символічного оформлення. Репрезентація охоплює не тільки механізми політичного представництва через вибори, парламентську систему чи державні інститути, а й більш глибокі аспекти – символічне, ідеологічне та культурне представництво. Ідеологічна репрезентація торгівельної ключової ролі у формуванні суспільних проявів про владу, авторитет і законність, які простежуються у справах Антоніо Грамма та Луї Альтюссера. Символічне представництво впливає на сприйняття політичних лідерів, державних символів та колективної ідентичності, використовуючи механізми, описані ще Фройдом у *«Психології мас і аналізу Я»*. Політична репрезентація також має практичні наслідки – від побудови виборчих стратегій до створення масових політичних рухів, які спираються на уявлення про лідерство, народний суверенітет та національну ідентичність.

Ідеї Фрейда продовжують розвивати значну роль у сучасних гуманітарних науках, адаптуючись до нових інтелектуальних течій. У психології психоаналітичний підхід залишається основою для розуміння мотивації людини, механізмів травми та

моделей поведінки. У соціології та культурології психоаналіз використовують для дослідження колективного несвідомого, символічних структур культури та механізмів впливу мас-медіа. Жак Лакан оновив психоаналіз через структурний підхід, підкреслюючи роль мови та дискурсу у формуванні суб'єктивності. У політичній філософії психоаналіз використовується для аналізу популізму, авторитарних режимів та психології масової свідомості. Таким чином, хоча деякі положення Фрейда піддавалися критиці та модифікації, його ідеї залишаються впливовими, інтегруючись у сучасні теоретичні напрями та розширюючи горизонти гуманітарного знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко В.В. Психологія як історична дисципліна: археологічний дискурс у текстах З. Фрейда. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. №6. С. 25 – 31.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. У 2-х томах. – Т.1. Київ, 2000.
3. Гірняк, А. Психологія Зигмунда Фрейда як теорія, система і соціокультурне явище [Текст] / Андрій Гірняк // *Психологія і суспільство*. 2008. № 4. С. 33-44.
4. Горкгаймер М. Історія і психологія. Пер. із нім. Віталія Брижніка. *Sententiae*. 2020. С. 139—169.
5. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. Переклад, передмова та післямова Марії Култаєвої. Київ: ППС 002, 2006. 282 с.
6. Губернський Л.В. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для вузів / Ред. Надольний І.Ф. К.: Вікар, 2000. 516 с.
7. Маркузе Г. Структура інстинктів і суспільство: філософське дослідження вчення Зигмунда Фрейда / пер. О. Юдін. Київ: Ніка-Центр, 2010. 248 с.
8. Надольний І.Ф. Філософія: Навчальний посібник для студентів вузів / Ред. Надольний І.Ф. – 5-те вид., випр. і доп. – К.: Вікар, 2005. – 456 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
9. Рікер П. Ідеологія і утопія. К.: Дух і літера, 2005. 386 с.
10. Рікер П. Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливість. К.: Дух і літера, 2002. 114 с.
11. Соловійова А.С. Історія становлення та теоретична спадщина Франкфуртської школи (1930 – 1960 рр.) *Гілея. Політичні науки*. Вип. 22. С. 415-421.
https://shron1.chtyvo.org.ua/Soloviova_Hanna/Istoriia_stanovlennia_ta_teoretyc

hna_spadschyna_Frankfurtskoi_shkoly_1930__1960_rr.pdf

12. Фройд З. Вступ до психоаналізу ; пер. з нім. п. Тарашука. Київ : Основи, 1998. 714 с.
13. Фройд З. Історії хвороб: Дора. Шребер. Чоловік-щур / пер. з нім. Романа Осадчука. Київ : Комубук, 2019.
14. Фройд. Невпокій в культурі / пер. з нім.: Ю. Прохасько. Київ : Априорі, 2021. 120 с.
15. Фройд З. Психологія сексуальності / пер. Є. В. Тарнавського. Харків : Фоліо, 2018. 151, [2] с.
16. Фройд З. Тлумачення снів / пер. Володимира Чайковського. Харків : Фоліо, 2019. 603 с.
17. Фройд З. Тотем і табу / пер. Володимира Чайковського. Харків : Фоліо, 2019. 267 с.
18. Фромм Е. Втеча від свободи / Пер. з англ. М. Яковлев. Харків: «КСД», 2019. 288 с.
19. Фромм Е. Мати чи бути? / Пер. з нім. О. Михайлова та А. Буряк. Київ: «Український письменник», 2010. 222 с.
20. Фромм Е. Мистецтво любові / Пер. з англ. В. І. Кучменко. Харків: «КСД», 2017. 192 с.
21. Фромм Е. Революція надії [уривки] / Пер. з англ. В. Курганський. // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. Київ: «Либідь», 1996. С. 135-192.
22. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2012. 588 с.
23. Freud S. The Psychopathology of Everyday Life. Trans. Anthea Bell. Penguin Group, 2003.
24. Freud S. The Ego and the Id. Trans. Joan Riviere. Hogarth Press and Institute of

Psycho-analysis, London, UK, 1927.

25. Oleksandr Svirskyi. Франкфуртська школа та передумови формування критичної теорії. 2019.
https://www.academia.edu/40577729/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%84%D1%83%D1%80%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97
26. Ricoeur P. On Psychoanalysis: Writings and Lectures, Volume 1. Translated by David Pellauer. Cambridge: Polity, 2012. 240 p.
27. Ricoeur P. Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation. Transl. Denis Savage. Yale University Press, 1970.
28. Roudinesco E. Jacques Lacan: Esquisse d'une vie, histoire d'un système de pensée, Paris, Fayard, coll. La Pochothèque, 2009.
29. Searle J. R. Consciousness and language. Cambridge University Press, 2002.
30. Verhaeghe, P. What About Me? The Struggle for Identity in a Market-Based Society / P. Verhaeghe. — London : Scribe, 2021.
31. Whitebook, J. Freud: An Intellectual Biography / J. Whitebook. — Cambridge : Cambridge University Press, 2017.
32. Mertens, W., Waldvogel, B. Handbuch psychoanalytischer Grundbegriffe / W. Mertens, B. Waldvogel. — Stuttgart : Kohlhammer Verlag, 2020.